

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta humanitních studií



Austromarxistický koncept Bohumíra Šmerala v dělnickém hnutí

Bakalářská práce

Martin Lipš

Vedoucí práce: doc. PhDr. Zdeněk Pinc

Praha 2015

Bibliografický záznam

LIPŠ, Martin. *Austromarxistický koncept Bohumíra Šmerala v dělnickém hnutí*. Praha 2015. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze. Vedoucí práce doc. PhDr. Zdeněk Pinc

Anotace

Bakalářská práce se primárně zabývá osobností Bohumíra Šmerala v časovém rozmezí od jeho narození 25. října 1880 až po vyhlášení samostatného Československa 28. říjen 1918. Toto období je pro Šmerala charakteristické především tím, že odráží jeho austromarxistické přesvědčení, které si osvojil již během dospívání. Cílem práce je nejen analyzovat tento politický koncept „*boje o Rakousko*“, jenž Šmeral neúnavně prosazoval, aby v dobré vůli chránil český národ, ale popsat i vývoj tohoto přesvědčení a podněty, které ho přiměly mu věřit.

Abstract

The Bachelor thesis primarily deals with personality of Bohumír Šmeral in the period of his birth in the 25th of October 1880 till The Czechoslovak Declaration of Independence in the 28th of October 1918. This time is characterized mainly by his austro-marxism's conviction which he had been assumed during adolescence. The aim is not only to analyze the political concept "struggle for Austria", which Šmeral tirelessly advocated because he wanted to protect Czech nation in a way of good will, but to describe the progression of idea and beliefs which forced him to believe in austro-marxism's conviction.

Klíčová slova

Bohumír Šmeral, austromarxismus, Československá sociálně demokratická strana dělnická, Rakousko-Uhersko, Český svaz

Keywords

Bohumír Šmeral, austro-marxism, Czechoslavonic Social Democratic Labour Party, Austria-Hungaria, Czech All-Union Organization

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jsem uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby moje práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v depozitáři Univerzity Karlovy a byla používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 5. 1. 2015

.....

Martin Lipš

Poděkování:

Předně bych chtěl poděkovat vedoucímu mé bakalářské práce doc. PhDr. Zdeňku Pincovi za to, že mě přivedl k nápadu psát o Bohumíru Šmeralovi a za poskytnutí cenných rad, které mi pomohly tuto práci napsat. Dále bych chtěl také vzdát dík PhDr. Vojtěchu Kynclovi, PhD., jenž mi pomohl zorientovat se v práci s archivním materiálem.

OBSAH

Úvod	6
1 Bohumír Šmeral.....	8
1.1 Dětství, mládí a gymnazijní léta v Třebíči (1880 – 1898).....	8
1.2 Studentský spolkový život (1898 – 1900)	10
2 Budování politické kariéry	15
2.1 Bohumír Šmeral a Československá sociálně demokratická strana dělnická v předválečných letech.....	15
2.2 Šmeralovo seznámení s mezinárodním socialismem	17
2.3 Vstup čela Československé sociálně demokratické strany dělnické	18
2.4 Šmeralův austromarxistický koncept	20
3 Vzestup Šmeralova austromarxistického konceptu	24
3.1 Na prahu Velké války	24
3.2 České země po vypuknutí války.....	27
3.3 Bohumír Šmeral a politika Československé sociálně demokratické strany dělnické do založení Českého svazu	29
3.4 Bohumír Šmeral ústřední tváří Českého svazu.....	34
3.5 Úspěchy Českého svazu.....	37
4 Pád Šmeralova austromarxistického konceptu	40
4.1 Bohumír Šmeral ztrácí vůdčí postavení v Českém svazu	40
4.2 Bohumír Šmeral ztrácí vůdčí postavení v Československé sociálně demokratické straně dělnické	46
4.3 Zakládání socialistické rady	49
Závěr	52
Použité prameny a literatura.....	54
Přílohy.....	57
Seznam vyobrazení.....	64

Úvod

Je jen málo lidí, jejichž životní a politická dráha budí tak rozporuplné reakce jako u Bohumíra Šmerala. Pro jedny je Šmeral symbolem austrofilství, národní zraedy či dokonce policejního konfidentství, pro druhé je velkým politikem, jehož názor a slovo mělo váhu a pro někoho je symbolem boje za komunistické ideály. V současnosti lze však doktora Šmerala bezpochyby považovat za jednoho z nejvýznamnějších představitelů československého i světového socialismu a to i přesto, že jeho činnost a myšlenky byly nejednou zcela přehlíženy a dokonce zesměšňovány. Do historie se Šmeral rovněž zapsal jako rakouský a československý politik, úspěšný sociálnědemokratický a komunistický novinář, zatvrzelý austromarxista a spoluzakladatel Komunistické strany Československa. Po většinu svého aktivního života vždy stál v popředí, ne-li přímo v čele vývoje dělnického hnutí. Často byl také označován za vzor oportunistu.

Podle významného českého spisovatele a novináře Ferdinanda Peroutky byl Šmeral ale vzoru klasického oportunisty na hony vzdálený: *„Typický oportunista je figura hladká jako úhoř; k úspěchu proleze i klíčovou dírkou. Šmeral bil čelem do zdi. Sám si byl toho vědom... Zdá se, že přestáváme mít právo mluvit tu o oportunismu. Pravým oportunista byl Tusar, který věrně dělal se Šmeralem rakouskou politiku se všemi jejím poníženostmi – ale jen až do vstupu Ameriky do války. Pak nehlučně přeplul na druhou stranu. A nikoliv jen Tusar. Šmeral dělal rakouskou politiku s celým Českým svazem, maje dlouho jeho plný souhlas. Ale zůstal stát zamračeně sám, jediná význačná postava na místě, které všichni opustili. Byla v něm jakási zarytost. Jen muž, který je skutečně přesvědčen o správnosti své politiky, je ochoten tak úplně obětovat svou popularitu. Poněvadž mezi odpůrci vždy jsou nejnebezpečnější ti, kteří jsou důslední, právem byl tolik nenáviděn. Více snad bychom mohli vysvětlit, přihlédneme-li k vlastnosti, jejíž jméno je ješitnost – ješitnost vůči jiným i vůči sobě. Nedovedl sám sobě připustit s potřebnou pokorou, že se mýlil. Neustále mačkat v ruce jedinou kartu: Rakousko neprohraje.“¹*

Rudolf Bechyně, sociálnědemokratický politik a zastánce národní opozice ve straně, o Šmeralovi dokonce v roce 1917 prohlásil, že je to buď *„jediný slepec mezi vidoucími, anebo*

¹ PEROUTKA, 1998, 247

*jediný jasnovidec mezi slepci.*² Šmeralovu životní linii rozhodně nelze považovat za přímočarou. Úspěchy Šmeralova profesního ale i osobního života střídaly časté pády, zklamání a porážky.

Život Bohumíra Šmerala je možné rozdělit na dvě rozdílné etapy. Během té první je Šmeralův život spojen se sociální demokracií, Druhou internacionálou a austromarxismem, v druhé s Komunistickou stranou Československa a Komunistickou internacionálou. Cílem mé práce je popsat první etapu Šmeralova života. Tu jsem v práci vymezil datem jeho narození 25. října 1880 a vznikem samostatného Československa 28. října 1918. Práce je v tomto úseku koncipována chronologicky. Vzhledem k tomu, že toto časové rozmezí, kterým se práce zabývá, zahrnuje významné revoluční změny v Evropě, nelze psát o osobě Bohumíra Šmerala bez popisu událostí a okolností doby. Samostatná kapitola je proto věnována situaci před první světovou válkou v Rakousku-Uhersku ale také v Českých zemích po jejím vypuknutí.

Osobnost Bohumíra Šmerala byla a stále částečně je historicky poněkud opomíjena. Nejvýznamnější publikací zabývající se životem a dílem Dr. Šmerala je biografie *Bohumír Šmeral* od Jana Galandauera. Vzhledem k tomu, že od něj vyšlo více děl, odkazuji v práci na tři tituly nazvané *Bohumír Šmeral* z roku 1978, 1979 a 1986. Dále čerpám především z publikace *Budování státu* Ferdinanda Peroutky (1998) a *Vznik republiky* Josefa Hotmara (2005). Součástí práce jsou i citace přímo z děl Bohumíra Šmerala, konkrétně z *Kdo jsou a co chtějí sociální demokraté* (1906) a z *Historické práce* (1961).

Jelikož práce jevila určité nedostatky, rozhodl jsem se oproti původní verzi zcela vypustit interview s Janem Galandauerem, autorem Šmeralovy biografie, jelikož předmět interview nezapadal do celkového obrazu Šmeralova austromarxistického konceptu a spíše odbíhal od tématu. Práci jsem proto naopak rozšířil o archiválie z fondu Bohumíra Šmerala uložených v Národním archivu a tištěné prameny, zejména o *Mé vzpomínky z války* Gustava Habrmanna (1928), *Můj deník z první světové války* Zdeňka Tobolky (2008) a vzpomínky Šmeralových známých vydaných Otokarem Fraňkem. Práce je rovněž doplněna o sekundární literaturu, ze které vyčnívá především publikace *Habsburk, Masaryk či Šmeral. Socialisté na*

² Tamtéž 248

rozcestí Zdeňka Kárníka (1996) a *Češi, české země a Velká válka 1914-1918* Ivana Šedivého (2014).

1 Bohumír Šmeral

První kapitola se zaměřuje na Šmeralův raný věk. Pro budoucí pochopení Šmeralových názorů a postojů je důležité znát jaké okolní vlivy a události na něj měly dopad, jakými institucemi a studentskými spolky si prošel apod., jelikož dětství a dospívání je považováno za významné období formování a vyzrávání osobnosti každého člověka.

1.1 Dětství, mládí a gymnazijní léta v Třebíči (1880 – 1898)

Bohumír Šmeral se narodil 25. října 1880 v západomoravské Třebíči, kde žil do svých osmnácti let. Třebíč byla v té době známá jako město s rozvinutým dělnickým hnutím a to především díky průmyslu zpracovávajícímu kůže, tedy jirchářskému, koželužskému a obuvnickému průmyslu. Třebíčské dělnické hnutí ovlivněné nedalekým Brnem a Vídní mělo sklony k radikálním formám protestu, proto nebyly dělnické nepokoje anarchistického charakteru v třebíčských ulicích raritou. Koncem osmdesátých let navíc dochází v Třebíči pro dělnické hnutí ještě k další významnější události, prvně se zde formuje sociálně demokratická strana.³

Přestože rodina Šmeralova nebyla nemajetná a otec Bohumíra Šmerala, odborný učitel na německé měšťanské škole, byl považován díky svému postavení za místní honoraci, mohl se Šmeral již ve svém dětství seznámit s bídou, ve které žily třebíčské dělnické rodiny. Jelikož navštěvoval místní obecnou školu na třebíčském předměstí Nové Dvory, přicházel mladý Šmeral do každodenního kontaktu s dětmi z dělnických rodin a mohl se na vlastní oči přesvědčit, v jakých podmínkách jeho spolužáci vyrůstají.⁴ „V malých přeplněných domcích dělníků byla tehdy velká bída. Koželuzi vyhublí, s bledými, od chemikálií vylouhovanými tvářemi, ženy z malých mezd těžce sháněly jídlo. Tito lidé, jichž vždy Bohumír litoval... unaveni

³ GALANDAUER 1979, 32

⁴ GALANDAUER 1978, 9

*plouživým krokem chodívali domů.*⁵ Tehdejší Nové Dvory včetně jejich nejzapadlejší části „Papírny“ byly epicentrem třebíčského socialismu, tudíž k němu měl mladý Šmeral i svým bydlištěm poměrně blízko.⁶ Lze se tedy domnívat, že dělnické hnutí a dělnická atmosféra Třebíče, ve kterém Šmeral vyrostl, mohlo ovlivnit již jeho rané smýšlení a nasměrovat jeho dráhu politika dělnického hnutí.

Po třech letech na obecné škole v Nových Dvorech nastoupil Šmeral na místní třebíčské gymnázium, kde se během svých studií seznámil s Tolstojem, Bělinským, Dobroljubovem, Bakuninem, Kantem, Flaubertem nebo Stendhalem. Z jeho zápisků, které se zachovaly, je znatelný přerod, jenž se v mladém Šmeralovi na gymnáziu udál: *„V těch dobách poznal jména pokrokářství, anarchismus, socialismus, a ač zaměňoval jedno s druhým, přece cítil, že tam je cosi nového a tam že nalezne asi svou subjektivní pravdu. A četl noviny nejrůznějších směrů, prošel všechny vydané brožury a v češtině vydaná sociální díla.... V sextě – jeho učitel přírodopisu byl darwinista – byl nadšeným stoupencem sociální demokracie, marxistou tělem a duší.“*⁷ Šmeral rovněž také rád zapřádal rozhovory s dělníky, od nichž občas dostával i socialistický tisk. Z něj se dovídal o třebíčských dělnických spolkových aktivitách a již tehdy dokonce navázal kontakty s místní organizací sociální demokracie. To vše však podnikal tajně, jelikož *„prozrazení znamenalo vyhazov z gymnasia a zákaz studií vůbec.“*⁸ Je však těžké říci, zda tak Šmeral činil z publicistického popudu budoucího mistra politického pera, nebo zda se jednalo o odvěkou studentskou touhu bouřit se proti autoritám.⁹

Podle Jana Galandauera lze shrnout některé základní příčiny Šmeralova přerodu v marxistu a jeho vstupu do dělnického hnutí takto:

- 1) Třebíč měla v období Šmeralova dětství a mládí v důsledku industrializace natolik vyvinutou sociální strukturu, že třídní rozdíly byly zjevné.
- 2) Dělnické hnutí v období Šmeralova dětství a mládí bylo na Třebíčsku silné a mělo sklony k radikálním formám protestu. Dělnické nepokoje tak měly často podobu

⁵ SKÁLA Jan, Květy, 1965, čís. 42, str. 17 In: FRANĚK, 1973, 18

⁶ JEJKOVSKÝ Ladislav, Vlastivědné listy Boskovicka, roč. 4, čís. 1, 1971. In: FRANĚK, 1973, 21

⁷ GALANDAUER 1978, 11

⁸ SKÁLA Jan, Květy, 1965, čís. 42, str. 17 In: FRANĚK, 1973, 18

⁹ JEJKOVSKÝ Ladislav, Vlastivědné listy Boskovicka, roč. 4, čís. 1, 1971. In: FRANĚK, 1973, 21

anarchistického charakteru. Rovněž dělnické hnutí představovalo již významnou součást všedního života v Třebíči a kontakt s ním nebyl nikterak obtížný.

- 3) Šmeral vyrostl i přes svůj dobře situovaný původ v části Třebíče obývané dělníky a řemeslníky, v prostředí bídy a pauperismu.¹⁰
- 4) Ačkoliv byla Šmeralova rodina dobře situovaná, měl její životní způsob spíše selský než městský charakter a podřizoval se potřebám hospodářství.
- 5) Impulsy literární (zejména Tolstoj) a impulsy tisku (zejména pokrokařský) dovedly Šmerala v kvintě a v sextě (15 – 16 let) k zásadnímu přelomu: stává se z něj ateista a nakonec marxista, přesvědčený sociální demokrat.¹¹

Galandauerovo tvrzení, že již na gymnáziu (v 15 – 16 letech) ve Šmeralovi vykryštovalo socialistické a marxistické přesvědčení, které zůstalo jeho celoživotním postojem, je podle Hotmara „zřejmě nadnesené, ale určitě se mu mladý Šmeral přiblížil, protože když v roce 1898 odejde do Prahy, bude ohlášen v redakci Práva lidu jako nadějný třebíčský soudruh, s nímž lze v hnutí počítat.“¹²

1.2 Studentský spolkový život (1898 – 1900)

Po skončení studií na třebíčském gymnáziu v roce 1898 přichází čerstvý maturant Šmeral do Prahy, kde se zapisuje na studia práv na Univerzitě Karlově a okamžitě se zapojuje do veřejného života. Po příjezdu do Prahy byl již Šmeral silně ovlivněn četbou socialistických spisů a brožur a svými zkušenostmi s revolučním dělnickým hnutím. Proto jen krátce po svém příchodu tento nadšený stoupenec boje za sociální spravedlnost, ideje socialismu a člen sociálnědemokratického hnutí začíná svá první působení na poli studentského života a žurnalistiky.¹³

¹⁰ **Pauperizace** – proces, v jehož průběhu dochází k absolutnímu či relativnímu chudnutí části obyvatel určité společnosti. Proces masové **p.** doprovázel počáteční fáze rozvoje průmyslové revoluce a kulminace tohoto procesu v zemích záp. Evropy v 1. polovině 19. st. vedla zakladatele marxismu k myšlenkové prolongaci tohoto trendu. Podle jejich předpokladu se měla stát postupující **p.** stále širších vrstev obyv. jedním z rozhodujících impulsů sociál. revoluce. PETRUSEK, Miloslav. *Velký sociologický slovník 2, P – Ž*. Praha: Karolinum, 1996

¹¹ GALANDAUER, 1979, 43

¹² HOTMAR, 2005, 200

¹³ ENGOVÁ, JEŽEK, 1970, 6

Vysokoškolská léta Bohumíra Šmerala patří mezi ty plodná léta jeho života. Nejenže Právnickou fakultu dokončil jaksi mimochodem a bez jakéhokoli zaváhání, ale pro Šmerala to byly kromě toho léta plná angažovanosti ve studentském politickém životě. Během něj si osvojil své první praktické politické zkušenosti, dostal se do novinářského řemesla a naučil se roli řečníka a diskutéra. Šmeral především dovedl obdivuhodně argumentovat. Když řečnil nebo psal, vždy začal marxistickým rozbořem situace a teprve pak přešel k aktuálním problémům, tudíž jeho přednášky hojně navštěvovali jak dělníci, tak intelektuálové.¹⁴

Během studií si zprvu vyzkoušel redaktora studentského časopisu posléze dokonce předního redaktora sociálně demokratického deníku Práva lidu, ústředního orgánu Československé sociálně demokratické strany dělnické, do kterého posílal své první zprávy ještě z Třebíče.¹⁵ Šmeralova obliba prudce stoupala. Dokládá to i fakt, že byl přijat za redaktora Práva lidu v době, kdy dělníci měli k intelektuálům značnou nedůvěru.¹⁶ „*Samozřejmost s jakou byl Šmeral přijat v redakci Práva lidu, bleskové seznámení s předními činiteli československé sociální demokracie dokládá, jak tato strana potřebovala perspektivní kádry*“.¹⁷ Šmeral se však nespokojil jen s žurnalistickou činností a rovnou podnikl i své první krůčky v roli sociálnědemokratického aktivisty, když dostal příležitost pracovat v pozici referenta a funkcionáře sociálně demokratické strany. Šmeralův světový názor, ideový postoj a politický profil díky studiu marxistické, národohospodářské a sociální literatury, v těchto letech definitivně vyzrává¹⁸. Jeho názor se nejzřetelněji promítne na tom, jak přistupoval k jednotlivým aférám, které v devadesátých letech rozdělovaly českou společnost.

České vysoké školství v devadesátých letech připravovalo generaci, která měla v následujícím období zastávat klíčová místa v české veřejnosti, ekonomice, kultuře ale i politice. Politické strany, které si byly vědomy významu odborné výchovy a formování politických idejí vysokoškoláků, vynakládaly značné úsilí na lanaření studentů do svých řad. Pro sociálního demokrata Šmerala nebylo těžké si vybrat, který studentský spolek přijmout

¹⁴ SKÁLA Jan, Zemědělské noviny, 24. 10. 1965. In: FRANĚK, 1973, 19

¹⁵ ENGOVÁ, JEŽEK, 1970, 6

¹⁶ SKÁLA Jan, Zemědělské noviny, 24. 10. 1965. In: FRANĚK, 1973, 19

¹⁷ GALANDAUER, 1979, 48

¹⁸ Tamtéž 47

za svůj. Na půdě Slavie, která znovu obnovila svojí činnost, již fungovala aktivní skupinka socialistických studentů, Šmeral se proto dlouze nerozmýšlel.¹⁹

Šmeralovo členství ve Slavii však nemělo dlouhého trvání. Jeho odchod předznamenala již aféra Linhart – Bieberle, která se i přes svůj banální kontext rozrostla ve významnou politickou aféru. Opilecká rvačka dvou studentů české a německé národnosti, která skončila tragickou smrtí českého studenta, odstartovala v atmosféře česko-německé nacionální podrážděnosti vášnivé debaty i na půdě Slavie. Celá aféra je zajímavá především v tom, že dokládá charakteristický „prudký nástup šovinisticky zbarveného nacionalismu na konci století a ukazuje nám, že české studentské prostředí bylo nejen náchylné k nacionálnímu radikalismu, ale že se v něm prosazovala i zřejmá a silná tendence opačná.“²⁰ Onu zřejmou a silnou opačnou tendenci stojící v opozici proti militantnímu nacionalismu představuje také 27 studentů – socialistů včetně Bohumíra Šmerala, kteří ze spolku Slavie korporativně vystoupili v únoru 1899 na protest proti odmítnutí spolkového výboru přijmout za člena německého studenta. Socialističtí členové považovali rozhodnutí výboru za projev nedemokratického nacionalismu.²¹ Tato první politická zkušenost pravděpodobně zanechala ve Šmeralovi trvalou stopu a utvrdila ho v přesvědčení, že „národní omezenost je zkázou každého pokrokového hnutí.“²²

Šmeral se ale nedal ničím odradit a jeho studentský aktivismus se nadále rozvíjel. Již ve druhém ročníku právnických studií přebral Šmeral redakci časopisu Studentský sborník a stal se tím pádem výraznou postavou studentského hnutí. Přestože v programativním úvodníku prvního čísla redigovaného Šmeralem, je proklamováno, že Studentský sborník nebude agitovat pro žádnou politickou stranu, snažil se v tomto časopise vzbudit zájem studentstva o sociální otázky a dělnické hnutí. Tato nevyhraněnost měla však svůj záměr. Jedním z důvodů bylo, že pokud by byl časopis otevřeně sociálně demokratický, nejspíš by se neuživil, protože mezi studenty bylo velmi málo socialistů. „Studentský sborník nechtěl ani tak agitovat pro sociální demokracii jako pro moderní chápání sociální otázky.“²³ Naproti tomu Studentský sborník nově otevřeně vystupoval proti pokrokovému hnutí. „Odmítal

¹⁹ Tamtéž 51

²⁰ GALANDAUER, 1979, 52

²¹ GALANDAUER, 1978, 15

²² HOTMAR, 2005, 201

²³ GALANDAUER, 1979, 54

*především jeho nacionalismus a ambiciózní zdůrazňování samostatné politické role studentstva.*²⁴

Jako redaktor Studentského sborníku Šmeral velmi brzo sehrál význačnou úlohu v jedné z nejzávažnějších kauz. Jednalo se o kauzu Žida Leopolda Hilsnera neboli o tzv. hilsneriádu, ve které byl Hilsner obviněn z vraždy mladé dívky. Masarykova reakční brožura nazvaná *Nutnost revidovati proces polenský* apelující k přezkoumání celého procesu a ostře vystupující proti výrokům o rituální vraždě, vyvolala nečekanou bouři. Proti Masarykově osobě se ihned postavila značná část české veřejnosti, žurnalistů ale i studentů. Důkazem nelibosti u studentstva se stalo Masarykovo vystoupení v posluchárně Klementina, které bylo svědkem nejpustších scén: studenti mu znemožnili křikem a rámusem, aby se vůbec ujal slova. Téměř okamžitě na to se zformovalo hnutí proti antisemitské tendenci, jehož jádro tvořili socialističtí studenti právě kolem Studentského sborníku a jeho redaktora Bohumíra Šmerala. Přestože se stanoviska realistů, jejichž stranu Masaryk zastupoval, zcela rozcházela se socialistickými ideály, stal se tehdy ústřední postavou opozičního hnutí devatenáctiletý Bohumír Šmeral, který „vystupuje na několika shromážděních a pranýřuje šovinistické antisemitské výtržnosti.”²⁵ Motivy, které stály za Šmeralovým rozhodným vystoupením proti antisemitské pravici, volně vyplývaly z postoje sociálně demokratické strany. „Pro organizované dělnické hnutí byl antisemitismus nepřijatelný jako antimarxistická ideologie.”²⁶ Aféra Leopolda Hilsnera Šmerala ovlivnila na celý život. Jednak se musel již zcela ztotožnit s pozicí sociální demokracie, která odmítala antisemitismus, obdobně jako veškeré projevy národnostní a rasové nesnášenlivost, zároveň ale musel ustát i útoky na jeho osobu. Za svůj postoj v hilsneriádě si například u odpůrců vykoledoval přezdívku „*slouha židů*”.²⁷

Když na podzim roku 1900 začíná vycházet nový ročník Studentského sborníku, Bohumír Šmeral již není jeho redaktorem. V květnu toho roku končí Šmeralova plná angažovanost ve studentském hnutí a jeho aktivity ve studentském spolkovém životě jsou nadále jen okrajové. Od této chvíle se Šmeral převážně věnuje organizovanému dělnickému hnutí a žurnalistické činnosti v deníku Právo lidu.

²⁴ Tamtéž 54

²⁵ GALANDAUER, 1978, 16

²⁶ Tamtéž 16

²⁷ HOTMAR, 2005, 202

Studentský politický život měl na Šmerala velký vliv. Během něj nabyt plno prvních zkušeností ať již jako žurnalista, řečník nebo diskutér. Seznámil se rovněž s Prahou a zorientoval se v jejím politickém životě, získal spoustu nových přátel na druhou stranu ale i spoustu odpůrců.²⁸

²⁸ GALANDAUER, 1978, 18

2 Budování politické kariéry

2.1 Bohumír Šmeral a Československá sociálně demokratická strana dělnická v předválečných letech

Studentský aktivismus Bohumíra Šmerala učinil tak velký dojem na ústřední orgán československé strany, že se rozhodl přestat marnit Šmeralovým agitačním talentem u vysokoškolského studentstva, které přeci jen představovalo pro sociální demokracii okrajovou skupinu zájmů a naplno ho angažovat ve stěžejní oblasti budoucího vývoje sociálně demokratické strany – v tisku. Jako žurnalista a člen redakce Práva lidu si budoval Šmeral svoji kariéru od píky. Zprvu jen jako soudní zpravodaj, lokálkář, což mu však nebránilo, aby se stal jednou z ústředních postav jedné z největších dobových žurnalistických afér. Tentokrát se jednalo o tzv. aféru Svatováclavské záložny, ve které politicky vedl vášnivou kampaň proti jejím defraudantům z klerikálních politických kruhů ba dokonce z významných činitelů katolické církve.²⁹ Než Šmeral ještě jako vysokoškolský student svoji téměř dvouletou při vyhrál a defraudanti konečně stanuli před soudním tribunálem, bylo zkonfiskováno pět čísel Práva lidu, jelikož „zakládají skutkovou povahu přečinu proti bezpečnosti cti“ a v redakci byla dokonce provedena policejní razie.³⁰

Kromě toho že Šmeral dostal při své práci na Svatováclavské aféře pověsti vynikajícího reportéra a novináře, poskytl rovněž sociálně demokratické straně další cenné služby. Jednak „prudce stoupl odbyt Práva lidu a jeho novinářská prestiž, sociálně demokratický deník prorazil do mnohem širšího čtenářského okruhu a ideový a politický protivník sociální demokracie – politický katolicismus – utrpěl těžkou porážku.“³¹ Bohumír Šmeral se stal pro Právo lidu nenahraditelnou postavou.

Díky své přičinlivosti se Šmeral též angažuje v roli stranického aktivisty, když je delegován na schůze stranických organizací, sociálně demokratických spolků či na veřejné schůze a tábory lidu, aby svými projevy šířil sociální osvětu. Během nich Šmeral bojuje

²⁹ HOTMAR, 2005, 203

³⁰ GALANDAUER, 1979, 69

³¹ Tamtéž 73

především za rovná hlasovací práva do říšské rady. Stávající volební systém byl sociální demokracii doslova trnem v oku. Nemajetná vrstva obyvatelstva z něj byla zcela vyloučena a ostatní vrstvy byly rozděleny do čtyř kurií podle volebního cenzu, jenž vycházel z výše majetku a odváděných daní. Předseda rakouské vlády Kazimír hrabě Badeni sice navrhl volební reformu, která by zřídila pátou kurii pro nemajetné³² a jež byla roku 1896 skutečně uzákoněna, ale tato reforma většinu obyvatel moc neuspokojila, poněvadž stále silně zvýhodňovala majetné. Boj o všeobecná hlasovací práva se vyostřil po sjezdu sociální demokracie listopadu 1904 v Prostějově, na němž strana vyzvala dělnictvo k demonstracím a bojkotům veškerých snah těch politiků, kteří bojovali proti rovným hlasovacím právům.³³ V únoru 1906, kdy vrcholily demonstrace inspirované demokratickou reformou cara Mikuláše II., který se ve svém manifestu zasadil o všeobecné hlasovací právo, již konečně existoval obdobný návrh zákona i v Rakouském mocnářství. Vázně ulice trochu klidnil Šmeral ve druhé kapitole své první publikace *Kdo jsou a co chtějí sociální demokraté* vydané v roce 1906, kde apeloval na dělnictvo a z níž pochází následující úryvek: „*Ke svému cíli, k sespolčení výrobních prostředků, sociální demokracie, pokud nepřekonatelnou překážkou není zarputilá omezenost jejích nepřátel, chce kráčet cestou zákonnou. Proto nejprřednějším požadavkem, jehož splnění sociální demokracie na dnešním státu žádá, jest všeobecné, rovné, přímé a tajné právo hlasovací... Jen tam, kde mluví hlasovací lístky, je stlumená nezbytná jinak mluva ulic.*“³⁴ Sociální demokracie v té době nežila ničím jiným. Dokladem je rezoluce prosincového sjezdu v Praze, která nařizuje připravit se na nové říšské volby. Reformu volebního systému považovala Československá strana za velký ale ne plný úspěch, jelikož se reforma vůbec nevztahovala na ženy.³⁵

Výběr témat, na které Šmeral během svých přednášek narazil, je ale celkem pestrý. Zmínil se například také o stanovisku sociální demokracie k Janu Husovi, vystupoval proti klerikalismu, kritizoval ruský carismus a veřejně schvaloval a omlouval, když přednášel o počátcích dělnického hnutí v Rakousku, že „*proti násilí shora je přípustné násilí zdola*“.³⁶ Tento Šmeralův výrok nakonec nebyl senátem trestně kvalifikován. Pětidenní vazbě se ale již Šmeral nevyhnul bezprostředně po své promoci za to, že se účastnil výtržností ve Varieté v

³² VÁVRA, 1982, 67

³³ Politické programy sociálně demokratické strany dělnické, 63

³⁴ ŠMERAL, 1906, 24

³⁵ Politické programy sociálně demokratické strany dělnické, 67

³⁶ GALANDAUER, 1979, 77

Karlíně během divadelního představení *Návrat*, který cíleně zesměšňoval sociálně demokratickou stranu.³⁷

Tato Šmeralova politická praxe byla velmi náročná a vyčerpávající. K tomu aby se z něj stala ústřední postava dělnického hnutí, bylo však kromě takové praxe nevyhnutelné, aby se mladý aktivista rovněž obeznámil i se zahraničním světem socialismu.

2.2 Šmeralovo seznámení s mezinárodním socialismem

V předválečném období, kdy jedinou překážkou vycestovat v Evropě do zahraničí představovaly finanční možnosti, podnikaly prakticky všechny významné postavy českého veřejného života během svých studií cesty do zahraničí. I Bohumír Šmeral, který byl v té době naplno ponořen do studií, žurnalistické, referentské a aktivistické činnosti, rozhodl se vycestovat. Jako zvláštní zpravodaj *Práva lidu* se poprvé seznamuje s mezinárodním socialismem, když se účastní sjezdu sociální demokracie v Berlíně, z kterého píše do Prahy podrobnou reportáž. Ze sjezdu však odchází Šmeral s rozpaky, jelikož německá sociální demokracie na sjezdu odmítá jako prostředek nátlaku „*běžnou zbraň dělnického hnutí v Rakousku – masové pouliční demonstrace.*“³⁸

Právo lidu se díky Šmeralově přítomnosti může následně pyšnit i přímým zpravodajstvím z Porúří, kde místní horníci vstoupili do stávk. Šmeral zde byl přítomen vývoji jednoho z největších sociálních konfliktů, neboť stávky v Německu, v zemi s nejsilnější a nejlépe organizovanou stranou Druhé internacionály, se tenkrát zúčastnilo na 215 000 horníků. Šmeral však Německo opouští těsně před vypuknutím generální stávk. a míří do Londýna. Na otázku proč Šmeral překvapivě opustil dění jednoho z největších sociálních bojů v době, kdy situace v Porúří eskalovala a *Právo lidu* mělo tu výsadu, že mohlo svým čtenářům podávat aktuální informace, se podle Jana Galandauera nabízí hypotéza, kterou ale není možné doložit, že stávka rúrských horníků vypukla proti vůli německé sociální demokracie a

³⁷ HOTMAR, 2005, 204

³⁸ GALANDAUER, 1979, 91

vedení československé strany se tak mohlo obávat, aby k podobnému scénáři nedocházelo i v českých zemích.³⁹

V Londýně, který Šmeral považuje za kolébkou socialismu a město Karla Marxe, se zase jeho pozornost přesouvá ke stopáži kontrastů socialismu minulosti, jež představuje právě Londýn a socialismu přítomnosti, který ztělesňuje Berlín. S doslova sentimentálními úvahami a přímo biblickými meditacemi poznává Šmeral Londýn, „protože zde jest semeno, ze kterého vyroste ohromný ten strom lidové moci, nejen v Německu, též v Rakousku, ve Francii, po celém světě, zde jest zrno hořčičné, z něhož vyroste strom, jenž povolán jest, aby zastínil celý svět.“⁴⁰

Půlroční pobyt v cizině měl pro Šmerala značný význam. Nejenže se důkladně seznámil se zahraničním dělnickým hnutím, ale navázal i důležité osobní kontakty s četnými představiteli mezinárodního hnutí, mezi něž patří i Karl Kautsky, s kterým později spolupracoval při překladu marxistických prací.⁴¹

2.3 Vstup do čela Československé sociálně demokratické strany dělnické

Po svém návratu do vlasti v roce 1905 nastává Šmeralovo nejplodnější období. Šmeral se sice po svém návratu zprvu rozhodne nastoupit koncipientskou praxi, tu ale záhy opouští, jelikož se rozhodne naplno věnovat dělnickému hnutí a sociálně demokratické straně, čímž se tím pádem nadobro vzdává kariéry právníka.⁴² Z důvěrníka předáků strany se ze Šmerala v tomto období postupně stává samostatná osobnost. Po vážné při o vedení Práva lidu mezi ním a Antonínem Němcem, se dokonce stává šéfredaktorem tohoto listu.

Vzhůru kráčí i jako významný činitel sociálně demokratické strany, která si již nemohla vystačit s nepříliš vzdělanými a pragmatickými vůdci typu Němce a vzletným frázistou typu Soukupa. Až do objevení Šmeralova potenciálu postrádala sociální demokracie

³⁹ Tamtéž 93

⁴⁰ HOTMAR, 2005, 205

⁴¹ GALANDAUER, 1979, 96

⁴² Tamtéž 116

představitele tak důkladně znalého marxistické teorie, jehož síla spočívala nejen v organizačních vlastnostech a osobních konexích ale i ve schopnosti hledět do budoucna.⁴³ Šmeral se od začátku studií snažil osvojit si důkladně odkaz Marxe a Engelse, což se mu do jisté míry podařilo. Není proto pochyb, že byl před válkou nejvyspělejším českým teoretikem marxismu. V ideovém zmatku, jenž tou dobou panoval v sociální demokracii, neměl silou své teoretické vybavenosti a smyslu pro praktickou politiku, konkurenci.⁴⁴

Léta po jeho návratu jsou ale pro Šmerala významná zejména díky jeho publikační činnosti. Překládá jednak Engelsův *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu*, Kautského *Původ křesťanství*, vydává *Materiál k dějinám dělnického hnutí v Rakousku, zvláště se zřetelem na dělnické hnutí české*, píše tři agitační brožury, z nichž již zmiňovaná publikace „*Kdo jsou a co chtějí sociální demokraté, dokazuje mimořádnou Šmeralovu schopnost populárního výkladu zásad a cílů vědeckého socialismu.*“⁴⁵

To že Šmeralův vliv v československé sociálně demokratické straně narůstal, dokládá i úkol, jímž ho strana pověřila pro její IX. sjezd v roce 1909. Ne prvně, ale tentokráte na autoritativní úrovni byl Šmeral pověřen referátem o národnostním programu sociální demokracie a na řešení národnostní otázky v Rakousku. Šmeral v něm „*odmítl oportunismus ve věcech národnostních, který způsobil, že strana se, pokud je to možné, snaží národnostním těžkostem vyhnout... Dělníci nejsou vedeni k tomu, aby měli porozumění pro národnostní otázky a podléhají měšťácké sugesci, dělníci různých národností se odcizují, oslabuje se akceschopnost strany, která bude potřebná v rozhodujících chvílích.*“⁴⁶

Příčiny rychlého a konstantního růstu Šmeralova významu v tuzemském dělnickém hnutí je podle Galandauera možné spatřit za objektivními potřebami československé sociálně demokratické strany. Sociální demokracie prošla během krátké doby mohutným rozmachem, tudíž trpěla náhlým a zcela katastrofálním nedostatkem schopných funkcionářů na všech úrovních stranického aparátu. Šmeral se proto objevuje na politickém poli v ten nejvhodnější moment, aby se pro československou stranu, její orgány a tisk stal nepostradatelným.⁴⁷

⁴³ HOTMAR, 2005, 206

⁴⁴ FRANĚK, 1973, 10

⁴⁵ GALANDAUER, 1979, 159

⁴⁶ HOTMAR, 2005, 206

⁴⁷ GALANDAUER, 1979, 161

2.4 Šmeralův austromarxistický koncept

V roce 1909 je Šmeral zvolen za náhradníka výkonného výboru, jehož členem se stává až o dva roky později a ve volbách v roce 1911 se stává poslancem říšské rady za žižkovský volební okres. Již od prvního parlamentního zasedání zcela zásadně ovlivňuje sociálně demokratický poslanecký klub. Do rakouského programu bez průtahů navrhuje třídně a internacionálně zároveň laděný český program, o kterém doufal, že sjednotí postoj všech sociálních demokratů v národnostní otázce, vytvoří hráz proti pronikání nacionalismu do dělnického hnutí a stane se podkladem pro budoucí demokratické řešení národnostní otázky v Rakousku-Uhersku. Šmeral byl také vůbec jeden z prvních vlivných vůdců sociální demokracie, jenž v době růstu nacionálních tendencí ve straně vystoupil s kritikou nacionalismu a obhajobou internacionalismu.⁴⁸ Šmeralův referát ideově sice nepřekonal austromarxistické pojetí tak, jak jej rozpracovali rakouští sociální demokraté Karl Renner a Otto Bauer, s jejich názory se ale v teorii „*kulturně národnostní autonomie*“⁴⁹ v lecčem shodoval. Obdobně jako Bauer také Šmeral vycházel z přesvědčení, že Rakousko-Uhersko má své existenční oprávnění a může být přeměněno v moderní demokratický stát.⁵⁰ O Rakousko-Uhersku řekl: „*Dnes zůstává této státní organizaci v Podunají sice jediný, ale velký a vznešený cíl: aby spojila všechny různé národnosti ve své oblasti do velkého celku plodné hospodářské činnosti, aby současně - co pak bude základem společného hospodářského rozvoje – poskytla každému národu plnou národnostní a kulturní samosprávu a samostatnost, přičemž by každému národu jako celku a každému jednotlivci poskytla tolik volnosti a rovnosti, aby národy a všichni jejich příslušníci přilnuli ke státu, ztotožnili se s ním, aby tak jejich zájmy, spokojenost a láska se staly zárukou budoucnosti říše.*“⁵¹ Tuto premisu prvně Šmeral vyslovil ještě v době, kdy se česká politická reprezentace bez rozdílu stranické příslušnosti shodovala na tzv. austrofilství, což Hájek a Mejdrová vysvětlují jako názor, že „*jak pro hospodářský rozvoj národa, tak pro jeho kulturně politický rozkvět je nejpříhodnější široký rámec rakouského, ovšem značně liberalizovaného soustátí*“⁵².

⁴⁸ ŠMERAL, 1961, 32

⁴⁹ Tamtéž 31

⁵⁰ GALANDAUER, 1978, 38

⁵¹ HOTMAR, 2005, 207

⁵² HÁJEK, MEJDROVÁ, 2000, 196

Teoretická vybavenost, kterou Šmeral převyšoval své okolí, měla ovšem v dané době jeden podstatný důsledek. Díky svým bohatě nabytým znalostem klasické německé marxistické literatury z dob studií, kterými převyšoval všechny ostatní české politiky a své spolustranické kolegy nevyjímaje, přisuzoval austroslavistické ideologii podstatně hlubší význam. V rámci dobového marxistického myšlení se odmítal orientovat na českou státní samostatnost, jelikož odporuje modernímu hospodářskému trendu vývoje k jednotnému světovému trhu. Také se obával, že by se samostatný český stát, jenž by nebyl hospodářsky samostatný, stal kořistí sousedícího imperialistického Německa či Ruska.⁵³ Šmeral proto věřil v nevyhnutelný pád kapitalismu a vznik jakési socialistické evropské federace, v internacionalismus a společenství dělnického hnutí a odmítal jakýkoli náznak nacionalismu.⁵⁴ „*Je možno, že duchu logickému se protivilo pomyšlení, že Evropa se rozpadne v státečky. Přál si spíše dalšího spojování než rozlučování toho, co je už spojeno... Veliké Rakousko ho přitahovalo, jako potom veliké Rusko.*“⁵⁵

Šmeral věřil, že jeho koncepce je pro blaho českého národa jediná perspektivní. Je pro něj svým způsobem charakteristické, že se od této austromarxistické představy nedokázal oprostit ani během nejkrvavějšího válečného konfliktu v dějinách lidstva, kdy iniciativy za národní samostatnost pak vzali do ruky jeho protivníci.⁵⁶

Šmeralova idea, že sociální, společenskou a státoprávní strukturu habsburské monarchie lze přeměnit pomocí radikálních reforem, byla podle Galandauera však již předem nereálná. Nereálný se zdál i postup, který Šmeral považoval za nejideálnější. Primární chybou bylo, že Šmeral „*vycházel z austromarxistického chápání národnostní otázky jako otázky především kulturně jazykové a na tomto základě ji chtěl řešit.*“⁵⁷ Cílem národnostní politiky sociální demokracie se prostřednictvím Šmerala staly dvě podmínky:

- 1) Provedení úplné národnostní autonomie každé národnosti v Rakousku na podkladě personalit v ohledu národnostně kulturním.

⁵³ FRANĚK, 1973, 11

⁵⁴ HÁJEK, MEJDROVÁ, 2000, 197

⁵⁵ PEROUTKA, 1998, 248

⁵⁶ HOTMAR, 2005, 207

⁵⁷ GALANDAUER, 1978, 39

- 2) Provedení demokratizace, autonomizace a decentralizace státní správy a státních úřadů ve všech ostatních ohledech.⁵⁸

Veškeré jeho naděje, že bude zabráněno pronikání nacionalismu do řad dělnického hnutí v Rakousku a že se posílí internacionální a třídní solidarita uvnitř hnutí, se také nakonec nenaplnily. Naopak se Šmeralova formulace austromarxismu setkala s vlnou kritiky především z řad nacionalistického křídla strany, které nabývalo na síle. V letech 1910 – 1911 nacionalismus dokonce přetrhal jakékoli zbytky internacionálních svazků v rakouské sociální demokracii, čemuž lze na vrub přičíst i pád Druhé internacionály po vypuknutí Velké války. „*Nacionalismus a oportunismus získaly v sociálně demokratických stranách Rakouska silné pozice.*“⁵⁹

Šmeralova austromarxistická ideologie však přesto ještě triumfovala na sociálně demokratickém sjezdu v prosinci roku 1913 v Praze na Žofíně, kde byl již Šmeral skutečným teoretickým vůdcem strany.⁶⁰ Na sjezdu vystupuje s referátem „*Československá sociální demokracie a další možnosti a cíle vývoje Rakouska-Uherska*“, v němž stále horlivě trvá na odmítnutí českého státu, a na řešení české národnostní otázky výlučně v rámci rakouské říše.⁶¹ Šmeralrazil tezi, že „*čím větší je hospodářský obvod, tím rychleji může kráčet ke svému vrcholu kapitalismus a tím příznivější jsou podmínky pro zápasy socialismu.*“⁶² „Na sjezdu varoval, že kdyby přece „*ve chvílích katastrofálních přeměn bylo dosaženo státního práva českého, byla by to pro Čechy jako národ a jeho zem možnost nejhorší.*“⁶³ Východiskem tohoto projevu mu byla teze Karla Marxe o neschopnosti českého národa hrát nějakou samostatnou roli. Šmeralem navržená a sněmem posléze přijatá rezoluce, nazývaná Žofínská nebo také někdy Šmeralova, nebyla přijata jednohlasně. V debatě o rezoluci promluvili tři významní delegáti: František Modráček, Alfred Meissner a Josef Malý. Ani jeden z nich nezaujal k rezoluci kladné stanovisko. Zcela proti rezoluci se od počátku stavil především František Modráček⁶⁴, který si vždy ve straně krácel svojí vlastní cestou.⁶⁵

⁵⁸ Tamtéž 39

⁵⁹ Tamtéž 39

⁶⁰ PEROUTKA, 1998, 245

⁶¹ HOTMAR, 2005, 207

⁶² FRANĚK, 1973, 11

⁶³ PEROUTKA, 1998, 245

⁶⁴ HABRMAN, 1928, 63

⁶⁵ ŠEDIVÝ, 2014, 49

Ačkoli Šmeral choval obavy před vzestupem německého nacionalismu v Rakousko-Uhersku, odmítal stavět proti pangermanismu slovanskou hráz, protože zcela radikálně odporovala jeho pojetí internacionalismu. Proto za všechny Čechy a Slováky říše prohlašuje: „*Rakousko-Uherský stát jest potřebou pro Čechy, není na škodu pro Němce, i národnostní ideály Poláků a Jihoslovanů nemusily by pro něj znamenat nebezpečí, nýbrž naopak cenný prospěch, kdyby se na jejich řešení zavčas připravil.*“⁶⁶

Až první světová válka odhalila, že ohnivé přiznání k Rakousku bylo lepší variantou nežli pouhé setrvání ve vítězné habsburské monarchii, v níž by bylo Němcům a Maďarům po válečném vítězství vše dovoleno a to i přesto že se rakouští Němci otevřeně připravovali řešit českou otázku způsobem blízkým úplného vyhlazení českého národa.⁶⁷ Ostatně podle Šmerala neměli Češi ani ostatní Slované v té době v říši jinou volbu.

Stanoviska vyřčená Šmeralem na sociálně demokratickém sjezdu na Žofíně byla však již příliš zpozdilá a zavádějící a především zjevně odporovala současné situaci. Veřejnost včetně dělnictva stále silněji podléhala protirakouskému smýšlení a i proto se Československá sociálně demokratická strana dělnická ocitla na prahu války krajně nepřipravena, ba dokonce vyzbrojena zcela chybnou rezolucí postupu.⁶⁸

⁶⁶ HOTMAR, 2005, 207

⁶⁷ PEROUTKA, 1998, 246

⁶⁸ HOTMAR, 2005, 208

3 Vzestup Šmeralova austromarxistického konceptu

3.1 Na prahu Velké války

Dne 28. června 1914 v bosenské metropoli Sarajevu padly během provokativních manévrů rakousko-uherské armády, které měly demonstrovat sílu monarchie a zastrašit její protivníky na Balkáně, osudné výstřely.⁶⁹ Gavrilo Princip, bosensko-srbský politický aktivista, spáchal na následníka rakousko-uherského trůnu a zastupujícího vrchního velitele, císaře Františka Josefa I., Františka Ferdinanda d'Este a jeho manželku Žofii rozenou hraběnku Chotkovou, atentát. Evropa a celý svět vstoupily do posledního měsíce míru. V té době již čtyřiatřicetiletý Bohumír Šmeral patřil k nejvýznamnějším českým politikům. Byl vedoucí osobností Československé sociálně demokratické strany dělnické, říšským poslancem a duší českého sociálně demokratického poslaneckého klubu, členem výkonného výboru a určoval linii stranického deníku Právo lidu. Šmeral stejně jako většina mezinárodních diplomatů, činníků Druhé internacionály, českých a světových politiků sdílel všeobecně přijímané přesvědčení, že válka kvůli sarajevskému atentátu nebude.⁷⁰

Po té co vzrušení vyvolané atentátem ustalo, zavládla onoho léta v Evropě vesměs poklidná atmosféra. Státníci a náčelníci generálních štábů dokonce odjížděli na dovolenou. Nikdo nepředpokládal, že by po balkánských konfliktech z let 1912 – 1913, které vyvolávaly jednu mezinárodní krizi za druhou, vypukla velká válka kvůli ojedinělému aktu individuálního teroru. Přestože byl obětí atentátu následník trůnu, sám císař František Josef I. se chtěl spolu s většinou ve vládnoucích politických kruzích habsburské monarchie válečnému konfliktu vyhnout. Císař i vzhledem k svému pokročilému věku již odmítal jakékoli přeměny zaběhnutých mechanismů vlády vyplývající z předcházejících tradic absolutismu.⁷¹ Mír chtěla i za cenu dalekosáhlých ústupků zachovat také srbská vláda, protože věděla, co by válka pro Srbsko znamenala. To, že ve Vídni nakonec zvítězilo odhodlání prokázat vůli k činu trestnou výpravou proti Srbsku, lze připsat na vrub bojechtivého německého císaře Viléma II.

⁶⁹ PROKŠ, 1998, 12

⁷⁰ GALANDAUER, 1986, 11

⁷¹ PROKŠ, 1998, 11

přesvědčeného o neporazitelnosti německé armády, který svého slabšího spojence k aktu podnítil.⁷²

Poklidné období vládlo v létě i v Československé sociálně demokratické straně dělnické. Ještě 17. července informovalo Právo lidu své čtenáře, že válečné nebezpečí je zažehnáno. Na 23. – 27. července strana dokonce plánovala tábory lidu věnované výročí anenských patentů.⁷³ Nejistotu přinesla až ostře stylizovaná nota Rakouska-Uherska Srbsku ze dne 23. července dotýkající se srbské státní svrchovanosti.⁷⁴ Její autoři moc dobře věděli, že jejich neslýchané podmínky jsou pro každý svrchovaný stát nepřijatelné. Hodlali tím světu ukázat, že se snaží veškeré spory urovnat diplomatickou cestou. Očekávali, že Srbsko podmínky odmítne a padne tak na něj vina za rozpoutání válečného konfliktu.⁷⁵ Německá a rakouská sociální demokracie reagovala bezprostředním prohlášením proti hrozící válce a došlo i na protiválečné demonstrace. Situace v československé straně však byla diametrálně odlišná především díky protislovanskému charakteru války, který vyvolával rakouský a německý nacionalismus. Obavy z perzekucí nejen dělnické strany ale celého národa vedly k opuštění od pořádání masových akcí a zaměření se čistě na parlamentní akce.⁷⁶ „*Parlament však neměl takový význam, jaký mu přikládali sociálně demokratičtí předáci... Ve skutečnosti reálná moc nebyla v rukou parlamentu, ale v rukou koruny, generality, byrokraticko-feudální vlády...*“⁷⁷ Absurdní přeceňování moci parlamentu, které charakterizovalo politiku československé sociální demokracie před válkou v situaci, kdy její vypuknutí bylo otázkou hodin, jen dokládá její naprostou nepřípravenost a neprozřetelnost.

V Čechách si nepřál válku nikdo. Přesto v české veřejnosti spíše než obavy o budoucnost převládala zvědavost. Převážná většina žijících válku nikdy na vlastní kůži nezažila, jelikož poslední válečný konflikt se v Evropě odehrál v roce 1866 mezi Rakouskem a Pruskem a to bez většího strádání civilního obyvatelstva.⁷⁸ Čeští sociální demokraté vyhlížející válečný konflikt s obavami, však hledali poslední oporu v rakouské internacionále především

⁷² GALANDAUER, 1986, 11

⁷³ **Anenské patenty** – usnesení panovníka z července roku 1913, které rozpustily Český zemský sněm a přenesly všechny úkoly českého zemského výboru na zemskou správní komisi jmenovanou z řad vládních úředníků. Jejich primárním cílem bylo posílení panovníkova postavení. JANÁK, Jan, HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Dějiny správy českých zemí do roku 1945*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989. 519 s. ISBN 80-04-21189-5

⁷⁴ TOBOLKA, 2008, 8

⁷⁵ PROKŠ, 1998, 12

⁷⁶ GALANDAUER, 1986, 13

⁷⁷ GALANDAUER, 1978, 41

⁷⁸ HABRMAN, 1928, 18

u německých sociálních demokratů. Jelikož se sociální demokraté považovali za internacionalisty, měli v jednom státě společně vystupovat. Usnesení vlastních sjezdů je také konec konců zavazovala k společnému boji proti militarismu a válce. Čeští sociální demokraté však ve skutečnosti od roku 1910 kvůli rozporům s německorakouskými sociálními demokraty přestali být součástí celorakouské sociální demokracie. Rozpory byl tak rozsáhlé, že v jednom případě dokonce hlasovali v říšské radě čeští a německorakouští sociální demokraté proti sobě.⁷⁹ Československá strana však cítila svojí slabost a bezmocnost a děsila se nastávajících českých perzekucí. Rozhodla proto se spory odložit stranou a svolat říšskou konferenci sociální demokracie.⁸⁰

Konference se uskutečnila ve Vídni 28. července, v den vyhlášení války Srbsku, za účasti českých sociálních demokratů Šmerala, Tusara, Tomáška a Habrmana. Celá konference však dopadla katastrofálně. Její průběh nikdo z české delegace nečekal. Atmosféra konference byla doprovázena nacionalismem, oportunistem, válečnou psychózou a její výsledek byl nicotný. Němečtí sociální demokraté navíc v duchu německého nacionalismu nejenže podpořili válečné cíle Rakouska-Uherska, ale také naznačili, že je podle průběhu války nutno počítat s protičeským postupem.⁸¹ Bohumíra Šmerala výsledek konference doslova zdrtil. Hned na prvním poválečném sjezdu Československé sociální demokracie v prosinci 1918 prohlásil: „*Celý německý národ, obklopující nás ze tří stran, od Hindenburga až po většinu sociálních demokratů, jest hypnotizován vášní. O tom jsme se přesvědčili na poradě se sociálními demokraty všech národností, k níž jsme dali podnět první týden války...*“⁸² Skutečná vášeň a nenávist zaplavila Centrální mocnosti. Vídeňský tisk štvál proti nepřátelům. Po celé monarchii se pořádaly proválečné pouliční manifestace.⁸³ Gustav Habrman jako očitý svědek popsal průběh jedné vídeňské manifestace takto: „*Několik pluků vojska s hudbami táhlo ulicemi. Statisíce lidí jásaly vojsku vstříc. Z oken a chodníků provoláváno vojákům, armádě a Rakousku „Heil!“ „Nieder mit Serbien!“ „Nieder mit den Russen!“ „Nieder mit den Tschechen!“*⁸⁴ *Bylo mi neobyčejně smutno. Nebylo nesnadno vystihnouti, komu náležela láska*

⁷⁹ KÁRNÍK, 1996, 19

⁸⁰ GALANDAUER, 1986, 15

⁸¹ PROKŠ, 1998, 16

⁸² GALANDAUER, 1986, 15

⁸³ ŠEDIVÝ, 2014, 34

⁸⁴ Pryč se Srby! Pryč s Rusy! Pryč s Čechy! Překl. autora.

a radost davů, proti komu sršel oheň smrtelné, nezkrotné až na vyhlazení projevované nenávisti. Při volání „Nieder mit den Serben!“ „Pfuj, Russen!“ „Pfuj, Tseschen!“⁸⁵

Proválečné manifestace však probíhaly i v českých zemích a podíleli se na nich i Češi. Dle dobového tisku se z davu ozývalo „Sláva“, zpívala se hymna *Zachovej nám hospodine i Kde domov můj*. Navzdory těmto překvapujícím úkazům, měly ale české manifestace spíše velkoněmecký ráz, jelikož velmi často v davu rovněž zazníval *Wacht am Rhein, Deutschland, Deutschland über alles* a bylo provoláváno „Heil“ německému císaři Vilémovi II.⁸⁶

Nezbývalo než se obávat o osud českého národa. Poznání, že šovinismus a válečná hysterie nezachvátily nejen ulice měst, ale pronikly i mezi vůdce sociálních demokracií, působilo na Šmerala fatálně. Pesimismus a nejhorší obavy, které sdílela většina předáků československé sociální demokracie, byly na místě. Najednou se zhroutila veškerá předválečná politická koncepce strany vkládající naděje do voleb, parlamentu, zastupitelských orgánů a počítající s postupnou transformací Rakouska-Uherska⁸⁷ v demokratický a sociálně spravedlivý stát. Vize, vytvořit demokratickými a sociálními reformami federaci národů pod záštitou velkého hospodářského celku, jenž by zajistit nejvhodnější podmínky pro rozvoj socialistického hnutí, padla.⁸⁸ Československá strana se proto odhodlala nastolit 5. srpna 1914 v Právu lidu nový loajální směr své politiky hájící zájmy českých zemí prorakouským prohlášením útočícím na ruský carismus.⁸⁹

3.2 České země po vypuknutí války

Čtvrtého srpna 1914 v den, kdy Německo oznámilo vstup vojsk do neutrální Belgie, „*se v jednom dni zhroutila velká naděje evropského socialistického proletariátu... Počátek první světové války se tak stal politickým bankrotem a v jistém smyslu faktickým koncem Druhé internacionály.*“⁹⁰ V Evropě vypukla válka po téměř čtyřiceti mírových letech jen občas

⁸⁵ HABRMAN, 1928, 16

⁸⁶ ŠEDIVÝ, 2014, 35

⁸⁷ GALANDAUER, 1986, 16

⁸⁸ PROKŠ, 1998, 16

⁸⁹ Politické programy Československé a Československé sociálně demokratické strany dělnické 1874-1948, 87

⁹⁰ HÁJEK, MEJDROVÁ, 2000, 23

narušovaných místními konflikty na perifériích civilizovaného světa.⁹¹ Její vypuknutí změnilo všechny stávající poměry. V Rakousko-Uhersku byla okamžitě nastolena byrokraticko-vojenská diktatura, která se ani v nejmenším nehodlala opírat o ústavu a v českých zemích zavládla tvrdá perzekuce, která svůj protičeský ráz vůbec nezastírala. Mezi perzekuovanými se ocitl například vůdce národních socialistů Václav Klofáč, vůdce mladočechů Karel Kramář, další mladočeský předák Alois Rašín, básník Viktor Dyk a další. Popraven byl demonstrativně těsně před Vánoci 1914 sociální demokrat a redaktor Josef Kotka.⁹² Jednalo se o cílené útoky na pozice české politické prezentace, které se nemohly opřít o pevný legální základ. Zrušena byla svoboda slova. Desítky časopisů byly zakázány, byla zavedena předběžná cenzura, která škrtila nejen každou zmínku o české samostatnosti, husitství, slovanství, o Rusech, Srbech, Angličanech a Francouzích. Mezi zakázanými tituly se objevila i Šmeralova první publikace z roku 1906 *Kdo jsou a co chtějí sociální demokraté*. Císařské nařízení zrušilo porotní soudy, na jejich místo zavedlo výjimečné trestní senáty a rozšířilo působnost vojenských soudů na civilisty. Zrušena byla imunita říšských a zemských poslanců.⁹³ Vojenské úřady doslova toužily prokázat českou nespolehlivost a chtěly v Čechách prosadit ještě ostřejší kurz, vojenskou diktaturu.⁹⁴ V tomto nehostinném klimu se tak někteří čeští politici v čele s T. G. Masarykem rozhodli opustit dosavadní austrofilskou orientaci a v zahraničí zahájit akci s cílem vytvořit samostatný český stát.

V československé straně, které padly poslední naděje, se projednávalo, jak postupovat dál. Pro českou sociální demokracii a pro Bohumíra Šmerala byla existence socialistické revoluční protiválečné politiky neznámá a přesahovala jejich ideově politické zkušenosti. Po vypuknutí války se jim zdálo, že se vše na co spoléhali, zhroutilo. Ať už to byla internacionála, její vzorová strana němečtí socialisté či rakouská internacionála.⁹⁵ Na schůzích Výkonného výboru československé sociálně demokratické strany dělnické se tak jednalo především o organizačních otázkách českého dělnického hnutí. „*Bylo konstatováno, že bude nutno pokračovati v organizační činnosti, jež byla válečnými událostmi ne sice úplně zastavena, ale přece podstatně přerušena, ihned, jakmile nastane přechod k dobám*

⁹¹ KÁRNÍK, 1996, 9

⁹² Tamtéž 29

⁹³ PROKŠ, 1998, 13

⁹⁴ KÁRNÍK, 1996, 28

⁹⁵ GALANDAUER, 1986, 18

*normálním.*⁹⁶ Mezitím ze strachu z ohrožení existence národa se strana v čele se Šmeralem rozhodla pro politiku předstírané loajality k Rakousko-Uhersku, který měl český národ zachránit před nejhorším. Vedení české sociální demokracie začalo spoluprací s většinou české politické reprezentace, která nadále trvala na austrofilském stanovisku. Jejich „spolupráce vyústila 19. listopadu roku 1916 v ustavení Českého svazu poslanců na říšské radě a štábu české politiky, Národního výboru v Praze.“⁹⁷

3.3 Bohumír Šmeral a politika Československé sociálně demokratické strany dělnické do založení Českého svazu

Vypuknutí války bylo katastrofou jak pro český národ, českou politiku, tak i pro Československou sociálně demokratickou stranu dělnickou. Její vypuknutí bylo i osobní tragédií pro Bohumíra Šmerala, jenž se před válkou zapříčinil o prosazení zmodernizované strategie strany, kterou v četných referátech formuloval a obhajoval na stranických sjezdech. Pod Šmeralovou taktovkou stála strana na stanovisku třídním a prorakouském, jak vyjádřila na svém XI. sjezdu v prosinci 1913 v rezoluci o možnostech a cílech vývoje Rakouska-Uherska.⁹⁸ Nyní tak bylo zejména na něm⁹⁹, aby se vypořádal se současnou situací a formuloval novou aktuální politickou linii strany. Jestliže byl totiž Šmeral před válkou jedním z nejaktivnějších a nejvlivnějších funkcionářů strany, po vypuknutí válečného konfliktu se stal přímo jejím vůdcem namísto stárnoucího Antonína Němce, dlouholetého předsedy Československé strany, jenž novou situaci nedokázal přijmout, odstoupil zcela do politického ústraní a uvolnil místo teprve pětatřicetiletému Šmeralovi (Němec považoval Šmerala za svého nástupce).¹⁰⁰ Dalšího významného předáka strany Františka Soukupa zase válka připravila o jeho nejsilnější doménu – ohnivé projevy. Navíc během tvrdých válečných podmínek nebylo v současné době ve vrcholné politice prostoru pro jeho vrozenou měkkost a ovlivnitelnost. Ostatní sociálně demokratičtí předáci jako Habrman, Tusar nebo Bechyně zase působili ve svých regionech, tudíž veškerou politiku strany řídil výlučně Šmeral. Svou

⁹⁶ *Národní archiv v Praze*, fond Šmeral, inv. č. 18, sign. 136, 31. srpna 1916, str. 1

⁹⁷ HÁJEK, MEJDROVÁ, 2000, 196

⁹⁸ ŠEDIVÝ, 2014, 46

⁹⁹ Šmeral byl ušetřen vojenské branné povinnosti ze zdravotních důvodů. Podle Jana Galandauera je nejpravděpodobnější, že trpěl cukrovkou.

¹⁰⁰ KÁRNÍK, 1996, 38

novou roli však bez váhání přijal. Nezalekl se a necouvl, nevilil pasivitu nebo odchod do ústraní jako jiní, ale stál za zrodem válečné politiky strany.¹⁰¹ Přesto se Šmeral necítil být hrdinou či zachráncem, ale jak o sobě doznává, cítil se být: „*typickým sociálním demokratem, slabošským politikem a bačkorou.*“¹⁰²

Princip válečné politiky nespočíval pro tentokrát v revolučnosti, jak bylo tradičně pro Československou stranu příhodné ale v oportunismu. Válka přivedla poctivého českého vlastence Šmerala díky jeho prorakouské politice do slepé uličky. „*Socialista Šmeral se bál vítězství carského Ruska, český vlastenec Šmeral se bál vítězné císařské říše německé – a reformista Šmeral nedovedl domyslet ani národní, ani sociální revoluci.*“¹⁰³ Všechno se proto ve funkci řídicího redaktora Práva lidu a předsedy výkonného výboru strany snažil chránit stranu a národ před krutějším útlakem proklamováním naprosté loajality k Rakousko-Uhersku, neustálým přesvědčováním rakouských vládnoucích kruhů, že perzekuce českého národa a dělnického hnutí jen škodí zájmům habsburského trůnu, intervencí za zadržené české politiky a ulehčováním těžkého osudu širokých lidových vrstev pořádáním různých stravovacích a ošacovacích akcí. Svou loajalitu prokazoval neustále. Při schůzích s místodržitelem Thunem například zdůrazňoval: „*sociální demokraté svoji povinnost v současné době jako Rakušané plně korektně splní, neboť jako čeští sociální demokraté svoji spásu spatřují jen v Rakousku.*“¹⁰⁴ U Šmerala vyplynula tato politika z čistého zoufalství nad zdánlivě bezvýchodnou situací, neboť třídně revoluční odpověď na imperialistickou válku, tak jak si ji představoval V. I. Lenin, byla v situaci české sociální demokracie v roce 1914, nepředstavitelná. Sám Šmeral ji později charakterizoval takto: „*Vůči nepříteli tak surovému, jako jest světovou válku vedoucí kapitalistický stát, jest spoutanému otroku každý prostředek dovolen. Proti milionům bajonetů nebudeme postupovat česky poctivě s chvějícím srdcem na dlani. Národ už v dějinách přinesl příliš mnoho obětí, smíme se vyhnout obětem přebytečným, aniž bychom poskvřnili svou čest.*“¹⁰⁵ Nad touto politikou z Paříže kroutil hlavou i starý přítel českého národa a jeho historik Francouz Ernest Denis. Podívoval se nad nečinností a

¹⁰¹ GALANDAUER, 1986, 28

¹⁰² ŠMERAL, 1961, 409

¹⁰³ KREIBICH Karel, Květy, r. 1955, čís. 42, str. 3. In: FRANĚK, 1973, 22

¹⁰⁴ ŠEDIVÝ, 2014, 165

¹⁰⁵ GALANDAUER, 1978, 44

malátností v Čechách. V zemi, kde propukl požár husitského hnutí a která je tak povinna své pověsti větší odhodlaností.¹⁰⁶

Zdaleka ale ne u všech členů sociální demokracie a širší české veřejnosti byl jeho politický aktivismus opírající se o Žofínskou resoluci populární, vedení strany ho však veřejně schvalovalo a zaštiťovalo. A pokud snad existoval u některých Šmeralových odpůrců vnitřní antagonismus vůči jeho politice, rozhodně se během prvních let válečných nijak neprojevoval, i když prostor v té době k tomu v různých formách byl.¹⁰⁷ Habrman ve svých vzpomínkách píše o atmosféře panující v sociální demokracii a o všeobecném názoru na Žofínskou resoluci: „V lůně strany kromě zploditele této resoluce nikdo ji nepojímal vážně. Nevyjadřovala vůli a smýšlení příslušníků strany. Když se mluvilo o řešení české otázky v rámci říše, bylo všem známo a jasno, že si zachování říše nikdo nepřaje. Pravým přáním stoupenců strany jest zánik habsburské monarchie, nikoliv její zachování.“¹⁰⁸ I proto je úsměvné, jak se po válce mnozí bývalí oportunisté snažili zachránit na Šmeralův účet, když chtěli svými útoky a vrháním špíny na jeho osobu zastínit svou vlastní minulost. Někteří dokonce zašli tak daleko, že falšovali historii a všechnu vinu za oportunismus házeli na Šmerala. Proti těmto prospěchářským útokům se museli nakonec i postavit Šmeralovi někteří zarytí nepřátelé jako například sociální demokrat Rudolf Bechyně, jenž po válce prohlásil: „Politika dr. Šmerala nedá se hájit. A já jsem poctivě učinil všechno, co bylo v mé moci, aby té politiky byl konec. Pobuřuje mne však, že jenom jeden je bit a ti druzí, kteří zasluhují stejně nebo alespoň skoro stejně, dělají nyní soudce a mravokárce... Píši to na omluvu dr. Šmerala? Nikoliv. Je vinen. Jeho systém byl nemožný a musel se zřítit. Kdyby měl být znovu nastolen, nechci být už pokládán za sociálního demokrata. Ale z duše se mi protiví – ti opoždění hrdinové.“¹⁰⁹

Po vypuknutí války se totiž v českých zemích nenacházelo mnoho těch, jež by se odváželo vést otevřenou protiválečnou a protirakouskou politiku. Česká politická scéna reagovala na její vypuknutí bezradností a pasivitou. Po překonání prvního šoku se ale vynořila snaha vést alespoň nějakou společnou aktivitu, která by odpovídala stávajícím podmínkám. V říjnu 1914 tak vznikl proud, jenž se domníval, že prorakouskou loajalitou otupí ostří protičeské perzekuce a uhájí své předválečné výdobytky na rakouské

¹⁰⁶ PEROUTKA, 1998, 17

¹⁰⁷ GALANDAUER, 1978, 44

¹⁰⁸ HABRMAN, 1928, 62

¹⁰⁹ PEROUTKA, 1998, 251

monarchii.¹¹⁰ V zasedací místnosti agrární strany se tedy začalo scházet představenstvo českých politických stran. Přicházeli sem agrárníci, mladočeši, staročeši, realisté, státoprávní pokrokaři, čeští katolíci, konzervativní velkostatek a občas i Bohumír Šmeral za sociální demokracii, což byla věc naprosto nová a nevídaná, protože před válkou se sociální demokracie odmítla stát členem České národní rady, která představovala zastřešující organizaci českých politických stran.¹¹¹

Již během prvních sezení se zrodila iniciativa, která vyšla z řad moravských katolíků, že je třeba v zájmu českého národa zanechat pasivity a vystoupit s prorakouským prohlášením. Tuto iniciativu podpořil i Bohumír Šmeral, který se domáhal, aby čeští politici vystupovali jednotně a přirozeně rakousky loajálně. Společný program, na jehož vytvoření se spolupodíleli Šmeral, Mattuš, Švehla, Fiedler a Tobolka, však neměl valný úspěch. Sice se hlásil k Rakousku, což byl primární účel, ale byl naprosto nenáročný. Neobsahoval žádné požadavky, které by byly v programech všech českých politických stran před válkou, natož aby vůbec protestoval proti válečné perzekuci českého národa. Nevytyčoval dokonce ani požadavek federalizace říše, ani se nehlásil k principu českého historického práva.¹¹² Z Tobolkova vyprávění je zřejmé, že program měl být především prozatímní záštitou českého sjednoceného politického tábora, jenž ani neměl být uveřejněn.¹¹³ Jeho vytvoření tudíž sice mělo jen pramalý efekt, zato ale bylo prvním signálem českého společného politického konsensu.

Další společná iniciativa, která protentokrát vzešla z řad mladočechů, již konečně slavila úspěch. Jejím úspěchu napomohlo vydání císařského listu o zvláštním státoprávním postavení Haliče v říši a rostoucí polské naděje na samostatný stát, díky nimž se čeští politici mylně domnívali, že začíná přestavba monarchie. Hlavním pilířem úspěchu však byla šance na znovuoobnovení chodu říšského sněmu po atentátu Bedřicha Adlera na nejzarputilejšího odpůrce parlamentarismu a demokracie ministerského předsedy Stügkha a nástup nového reformního mocnáře na habsburský trůn.

¹¹⁰ PROKŠ, 1998, 48

¹¹¹ GALANDAUER, 1986, 50

¹¹² Tamtéž 52

¹¹³ TOBOLKA, 2008, 111

V návaznosti na tyto události se tentokrát rázem vytvořila jednotná česká reprezentace, ve které měli nejsilnější slovo sociální demokraté a agráři. Vzniklé „rudozelené“ dohody se ale účastnili také národní socialisté, mladočeši, staročeši, strana lidově pokroková a tři katolické strany. Tato dohoda devíti politických stran tak dala vzniknout dvěma organizacím. Jednak Českému svazu, který sdružoval jejich poslanecké kluby z říšské rady a Národnímu výboru, který měl zastávat funkci nejvyššího českého politického orgánu¹¹⁴ a prostředníka mezi poslanci a stranami.

Páteř Českého svazu představovalo devítičlenné předsednictvo složené ze tří agráři, dvou sociálních demokratů, jednoho člena měli mladočeši, národní socialisté, katolíci a moravská strana lidově pokroková. Předsedou svazu se stal agrárník F. Staněk, na postech místopředsedy Bohumír Šmeral a mladočech J. Maštálka, jednatelem sociální demokrat V. Tusar. Předsedou Národního výboru, jenž v praxi ještě nehrál žádnou podstatnou roli, stanul stárnoucí vrchní ředitel zemské banky K. Mattuš,¹¹⁵ jednatelem se stal agrárník A. Švehla.¹¹⁶ Semknutí poslanců a politicky aktivních lidí v rozhárané atmosféře uvítal zejména T. G. Masaryk, který považoval tyto organizace za rozumné a nutné.¹¹⁷

Úspěšné vytvoření obou organizací však ustupovalo do pozadí před faktem, že byla zachována loajalita vůči nenáviděné monarchii, v době, kdy již v plné míře doléhaly na široké vrstvy všechny útrapy války, zejména hlad. Všeobecné smýšlení českého lidu tudíž bylo protiválečné a protirakouské především díky zjevnému protičeskému charakteru válečného Rakouska. *„Dohoda tak byla pocíťována jako národní a třídní zrada a obviňován z ní byl především její hlavní aktér, Bohumír Šmeral.“*¹¹⁸

Vznik těchto organizací Šmeral jako akt národní a třídní zrady rozhodně nepocíťoval. Sám se domníval, že za stávajících podmínek jedná v tom nejlepším přesvědčení. V tiskovém prohlášení o vzniku Českého svazu a Národního výboru se sice mluví o loajalnosti k Rakousku a o zachování staré dynastie ale také o obraně rovnoprávnosti českého národa, která byla po vypuknutí války těžce narušena. Nařčení ze zrady svých třídních ideálů je rovněž nadsazené, poněvadž se i nadále aktivně snažil o znovunavázání spolupráce s německou sociální

¹¹⁴ PROKŠ, 1998, 53

¹¹⁵ GALANDAUER, 1986, 68

¹¹⁶ PROKŠ, 1998, 53

¹¹⁷ MASARYK, 1925, 141

¹¹⁸ HÁJEK, MEJDROVÁ, 2000, 196

demokracií. Ta ale po vstupu českých sociálních demokratů do Českého svazu opět nepřicházela pro německou stranu v úvahu. Výsledkem Šmeralovy politiky v první polovině Velké války je tedy především vytvoření jednotné organizace české politiky, v níž má nemalý vliv, ale také ztroskotání všech snah politického sblížení s německou sociální demokracií. Vytvoření Českého svazu je z tohoto hlediska dovršením rozpadu „rakouské internacionály“.¹¹⁹

3.4 Bohumír Šmeral ústřední tváří Českého svazu

Politika Bohumíra Šmerala opírající se o oportunistus, zpochybňování skutečné úlohy národa a odmítání jakékoli protirakouské aktivity se stala všeobecně přijímanou politickou praxí. Tu se snažil dotahovat až do takové krajnosti, že se například roku 1916 postavil proti tomu, aby byla českému dělnictvu předvedena Smetanova *Libuše*, „*neboť je to vlastenecký výtvor a smiřuje s buržoazií.*“¹²⁰

Realita české politické prezentace a lidových vrstev však byla diametrálně odlišná. Válečný hněv, odpor vůči násilí, hladu a národnostnímu útisku se rychle šířil mezi všemi lidovými vrstvami Českého národa. Zatím jenom tušená politická opozice proti Šmeralově oportunní politice se dosud nijak neprojevila.

Šmeral tak od založení vrhá veškerou svoji energii do organizování Českého svazu. V aktivitě ho podpoří i smrt císaře 21. listopadu 1916, po níž předpokládal ústavní změny a politické oživení v habsburské říši. Šmeralův předpoklad byl správný. Nový císař synovec Františka Josefa I. arcivévoda Karel vstoupil do své funkce v přesvědčení, že k záchraně říše a habsburské monarchie je nezbytné rychlé ukončení válečného konfliktu a přestavba vnitřního uspořádání říše. K tomu mělo novému císaři dopomoci oslabení politické váhy armádního velitelství a znovuoživení parlamentarismu v Rakousko-Uhersku. Jeho opakované pokusy o zastavení války byly ale neúspěšné a proti jeho snahám o přebudování říše se zformovala silná opozice vedená předsedou vlády Heinrichem Clam-Martiničem, jenž hodlal učinit z Rakouska stát s německou nadvládou. Clam-Martiničův připravovaný oktroj

¹¹⁹ GALANDAUER, 1986, 70

¹²⁰ PEROUTKA, 1998, 248

podléhající německým požadavkům měl mimo jiné obsahovat uzákonění němčiny jako státní řeči, odstranění neněmeckých řečí ze státních úřadů, krajské zřízení v Čechách a uzákonění němčiny jako jediné jednacích řeči na říšské radě.¹²¹

Přestože v té době Český svaz jednal doposud vždy loajálně vůči monarchii, jak jen mohl, neskrýval nijak Clam-Martiničovi vůči svazu své nepřátelství. I proto stál brzy svaz před závažným rozhodnutím, zda nepozměnit svůj stávající postoj k Rakousko-Uhersku.

Příležitost k přeorientování měl totiž 18. prosince 1916, kdy vyzval americký prezident W. Wilson válčící státy k vydání svých mírových požadavků. Na výzvu nereagovaly Ústřední mocnosti v čele s Německem, které se nechtělo za žádnou cenu vzdát svých anexí. Naproti tomu státy Dohody vydaly v lednu 1917 celou řadu mírových podmínek, které zahrnovaly obnovení státní samostatnosti Belgie, Černé Hory, vypuzení turecké říše z Evropy, osvobození Italů, Slovanů, Rumunů a Čechoslováků z cizí nadvlády. Čechoslováci byli od Slovanů formulováni zvlášť. Byl to skutečný úspěch Masarykovy zahraniční skupiny, která se snažila o rozbití Rakouska-Uherska a založení samostatného Československa.¹²²

Národní listy se neopomněly k situaci vyjádřit a v návaznosti na mírové podmínky Dohody otiskly útočný článek proti Masarykovi, ve kterém psaly: *„Je opravdu s podivem, jak mnohostranná je činnost profesora Masaryka, a jak neúnavně pracuje, aby pokálel čest českého národa a ustavičně zhoršoval postavení svých krajanů... Nepřátelé se už přesvědčili, že láska všech rakouských národů k vlasti a k dědičné dynastii je pevná a neotřesitelná. Viděli, že všichni, kdo v cizině vyprávěli něco jiného, jsou lháři a podvodníci, kteří mají před očima jen své vlastní hmotné zájmy... Rozhodně se ohrazujeme proti tomu, aby tito lidé mluvili v našem jméně a aby předstírali, že hájí zájmy českého národa. Český národ děkuje za takové zástupce; nepotřebuje jich... Zájmy českého národa jsou v rámci monarchie tak zajištěny, že mohou postrádat takové opory. To ať si páni jednou provždy pamatují.“*¹²³ Vídeň na zmínku o Čechoslovácích zase reagovala nařízením Českému svazu vydat desaveu, ve kterém by mírové podmínky odmítl. 24. ledna 1917 Český svaz prohlášení odeslal, ale podle hraběte Czernina se k mírovým podmínkám stavěl nejednoznačně. Dokument byl totiž sestaven tak dovedně, že přímé a doslovné odmítnutí spojeneckých podmínek neobsahoval. Czernin tak

¹²¹ GALANDAUER, 1986, 77

¹²² Tamtéž 78

¹²³ PEROUTKA, 1998, 14

napsal svoji verzi českého prohlášení, jež poslal Českému svazu ke schválení.¹²⁴ Czerninovo české desaveu, které vyšlo v tisku pod názvem Český svaz proti čtyřdohodě¹²⁵, obsahovalo: „...národ český jako vždycky v minulosti, tak také v přítomnosti i v době příští jen pod žezlem habsburským vidí svou budoucnost a podmínky svého vývoje.“¹²⁶ Vydání českého desaveu 31. ledna 1917 také obsahovalo, že Český svaz žádá Clam-Martinice „aby toto jeho smýšlení nezůstalo tajemstvím a aby ministerský předseda oznámil veřejnosti odmítavé české stanovisko k nótě Dohody.“¹²⁷

Loajální dopis Českého svazu se po vzniku Československa pochopitelně stal předmětem ostré kritiky a byl označován za sabotáž Masarykova úsilí v zahraničí, projev zbabělosti, rakušáctví, zrady a za ohrožení národního zájmu. Šmeral se ale v lednu 1917 při sestavování jeho obsahu vůbec nezajímal o to, jakým způsobem bude českým národem chápán. Nepředpokládal totiž, že bude vůbec kdy existovat nějaké Československo. Jeho předpoklad v lednu toho roku také nebyl nikterak ojedinělý. S obsahem dopisu v té době souhlasila většina předsednictva Českého svazu, Národní výbor i většina těch, jež je možné zpětně považovat za oficiální reprezentaci české politiky.¹²⁸ Prohlášení Českého svazu odpovídalo hluboké depresi české politiky, která se ze všeho nejvíc obávala jediného – přímé perzekuce (Rašín a Krámář byli odsouzeni k trestu smrti).¹²⁹

I proto se po založení Československa Šmeral bránil nařčení ze zrady a oportunistu, které mu veřejnost a především jeho protivníci s oblibou tak rádi přidělovali tím, že české veřejnosti připomněl: „Nesmí se zapomenout, že tehdy ještě mocenské poměry byly pocitovány tak, že vláda a německé strany byly proti české politice v ofenzivě, že jak myšlenka rozhovoru českých velezrádců s císařem, tak volání po svolání parlamentu narážely na silný odpor... Není ani jediného z politiků tehdy činných, který by pravdivě mohl říci, že toto moje stanovisko vytýkal jako oportunismus, anebo snad dokonce jako zradu. Poměry a psychologie ledna 1917 byly v Čechách značně jiné než června téhož roku.“¹³⁰

¹²⁴ ŠEDIVÝ, 2014, 291

¹²⁵ Národní archiv v Praze, fond Šmeral, inv. č. 18, sign. 136, 31. ledna 1917, str. 20

¹²⁶ TOBOLKA, 2008, 265

¹²⁷ PEROUTKA, 1998, 15

¹²⁸ GALANDAUER, 1986, 82

¹²⁹ GALANDAUER, 1994, 16

¹³⁰ GALANDAUER, 1986, 82

Bylo by však mylné se domnívat, že tehdy mezi Masarykovou zahraniční skupinou a tuzemským uskupením okolo Šmerala vládlo zaryté nepřátelství. I když se cesty obou směrů rozešly, nebyly mezi sebou zpřetrhány všechny kontakty. Jelikož byl Šmeral v té době velmi dobře informován, varoval například několikrát Beneše, že ho sleduje policie, za což mu byl Beneš skutečně vděčný. Mezi českými politiky během celé války fungoval duch obranné solidarity.¹³¹

3.5 Úspěchy Českého svazu

Bohumír Šmeral považovaný za otce a duši Českého svazu dál sázel vše na jedinou kartu. Nepřestával věřit, že Rakousko válku zvítězí a domníval se tudíž, že bude pro národ klíčové, jak bude monarchie na Čechy po válce nahlížet, zda jako na spojence nebo jako na nepřítele. Proto neustále zdůrazňoval politiku loajality k rakouskému státu. Loajalita se stala jedinou skutečnou zbraní a obranou Českého svazu.

Český svaz se v té době skutečně obával uzákonění proněmeckých oktrojů připravovaných Clam-Martinicovou vládou. V jejich zabránění viděl svůj bezprostřední úkol. Prezentoval proto vlivným kruhům v monarchii oktroje proti loajálními Čechům jako škodlivé pro zájmy říše a dynastie.¹³² „Smluvili jsme se na následujícím postupu: nebezpečí oktrojů je bezprostředně blízko. Vzhledem k tomu je zapotřebí, abychom my právě jako zástupci strany nacionálně nejmírnější, vešli ve styk s německými politiky a pokud možno též s vládou a vážně upozornili na náladu, jaká v Čechách je a jakou by jednostranné oktroje mohly vyvolat.“¹³³

Nejaktivnějším byl v tomto ohledu Bohumír Šmeral, který osobně orodoval u těch vládních činitelů, u kterých se domníval, že budou nějakým způsobem zachovávat odpor vůči krajnímu německému nacionalismu. Argumenty, které si na schůzky připravil, vycházely z ujištění, že Český svaz jedná jako odpovědný zástupce celého Českého národa. „Český svaz se ustavil na půdě myšlenky státní a dynastické, manifestovali jsme to při smrti císaře, jeho pohřbu, korunovaci v Budapešti a odmítnutí pasáže nóty Dohody o ‚Čechoslovácích‘. Ale: vláda Český svaz ignoruje, chce prosadit protičeské oktroje. Tím podkopává pozice Českého

¹³¹ KÁRNÍK, 1996, 53

¹³² GALANDAUER, 1986, 83

¹³³ Národní archiv v Praze, fond Šmeral, inv. č. 18, sign. 134, 27. února 1917, str. 59

svazu v očích české veřejnosti. Jestliže loajální Český svaz nedosáhne nějaké úspěchy, pak se snadno může v Čechách projevit opět nacionální radikalismus. „ Když děláte oktroje, děláte oktroje proti nám jako straně, pracujete do rukou radikalismu...“¹³⁴

Krom Šmeralovy agitace u vídeňských politiků, aby se vyslovili proti oktrojům, snažil se Šmeral všemožně nalézt spojence, kteří by se proti nim postavili po boku Českého svazu. Ty našel v chorvatsko-slovinském klubu sdružujícího všechny jihoslovanské poslance na říšské radě, který vznikl po vzoru Českého svazu. Jihoslované se s Českým svazem několikrát sešli a spokojeni s politikou Českého svazu a Šmeralovými programovými vývody vytvořili v poslanecké sněmovně spojenectví trvajícím až do konce habsburské monarchie. Základem jejich spojenectví se stala zejména ochrana národních práv před německou hrozbou pod Rakousko-Uherskou záštitou.¹³⁵

Tyto Šmeralovy drobné úspěchy přinášely ovoce. Clam-Martinic sice nadále připravoval uzákonění oktrojů, ale nevyhnul se při tom narůstajícím problémům, když „*jeho vojensky jednoduché představy o vládě narážely na spletitou realitu ožívající politické scény v Rakousku.*“¹³⁶ Uvědomil si, že tím, jak odbyl silný parlamentní Český svaz, chyboval a přijal proto faktického vůdce Českého svazu Bohumíra Šmerala, aby se mu omluvil za nepřátelské přijetí a nabídl mu ústupky v podobě účasti na řízení státu.

Oktroje však nakonec definitivně pohřbila až vypuknutí ruská revoluce, která od základů změnila situaci v celé Evropě. Násilí oktrojů ve vyčerpané habsburské monarchii bylo za stávající situace hazardérstvím a tak ministr zahraničí hrabě Czernin vyslovil své veto, které císař Karel rád přijal.

Pád oktrojů je považován za úspěch Českého svazu a výrazný neúspěch německého nacionalismu. Rakouské úřady se natolik obávaly německých reakcí, že se v naději dokonce obracely na Šmerala, aby zabránil českým listům psát příliš jásavé novinky o pádu oktrojů, jež by mohly rozdráždit německé obyvatelstvo.¹³⁷ Zmaření oktrojů pochopitelně Český svaz považoval za výsledek své politiky, ale zda jeho postup, tak jak jej navrhl a praktikoval Bohumír Šmeral, byl jeho důsledkem, je značně diskutabilní. Jisté je, že rozhodující

¹³⁴ GALANDAUER, 1986, 84

¹³⁵ *Národní archiv v Praze*, fond Šmeral, inv. č. 18, sign. 133/2, 7. března 1917, str. 63

¹³⁶ GALANDAUER, 1986, 85

¹³⁷ *Národní archiv v Praze*, fond Šmeral, inv. č. 18, sign. 136, 16. dubna 1917, str. 22

skutečností, která zabránila uzákonění proněmeckých oktrojů, byla ruská únorová revoluce v roce 1917, která měla hluboký dopad i na Bohumíra Šmerala a Český svaz.¹³⁸

¹³⁸ GALANDAUER, 1986, 86

4 Pád Šmeralova austromarxistického konceptu

4.1 Bohumír Šmeral ztrácí vůdčí postavení v Českém svazu

Na počátku roku 1917 byla situace v Evropě značně kritická. Nejenže ztroskotaly veškeré pokusy vyjednat příměří, ale němečtí militaristé dokázali nelidskost a vojenskou agresi ještě vystupňovat. Vstup Spojených států amerických do války na straně Dohody navíc dodal Velké válce globální charakter.

Již tak problematickou situaci, ovlivnila ještě jedna podstatná událost, která vyvolala v Evropě ale i ve světě radikální a zásadní změny. Ruský carismus jako nejlabilnější režim v celé Evropě padl. Prakticky všechny válčící státy následně postihla vlna stávek, která byla projevem nespokojenosti s všudypřítomným hospodářským úpadkem plynoucí z růstu válečných útrap. Stávky však s sebou nesly i zřetelnou stopy odkazu únorové revoluce.

Zvláště hluboký a bezprostřední dopad měla ruská únorová revoluce v Rakousko-Uhersku. Pád carismu postavil do světla absurdnost existence archaické polofeudální habsburské mnohonárodnostní říše. Revoluce v Rusku rázem dokázala změnit jak mezinárodní postavení Rakouska, tak i jeho vnitřní situaci. To, s jakou lehkostí dokázal ruský proletariát svrhnout krajně reakční samoděržavnou monarchii Romanovců, vyvolalo značné obavy vládnoucích kruhů habsburské monarchie. Jelikož potencionálních epicenter revoluce se v Rakousku-Uhersku nacházelo víc než dost, měla Vídeň oprávněné obavy, že se revoluční náklaza přesune z Ruska na západ.¹³⁹

Únorové události významně ovlivnily nejen politiku habsburské monarchie, která pod tlakem událostí zrušila již připravované proněmecké oktroje a dokonce svolala poprvé od vyhlášení války říšskou radu, ale výrazně také oživila a z letargie probudila českou veřejnost. *„Sociální napětí a nespokojenost s národním útlakem, nenávist k válce a touha po míru, nenávist k Rakousku a touha po zásadních společenských i státoprávních změnách, které byly dosud brutální silou a zdánlivou bezvýchodností situace potlačeny a nemohly se vyjádřit ve*

¹³⁹ GALANDAUER, 1986, 87

*společenském prostoru, nabyly na razantní průbojnosti pod inspirujícím dotykem ruských revolučních událostí.*¹⁴⁰

Významným počinem, který reflektoval oživení české veřejnosti a uvolnění stávajících poměrů v Rakousku, byl bezesporu manifest 222 českých spisovatelů sepsaný Josefem Kvapilem. Projev spisovatelů byl výrazem nacionální radikalizace českých lidových mas a otevřeným vzbouřením proti oficiální politice vedoucích kruhů Českého svazu. „*Myšlenka samostatnosti byla v té době v širokých vrstvách národa tak silná, že davy, cítíce tuto sílu, dávaly ji veřejně najevo; našly pak výraz svých citů ve spisovatelském manifestu a vlekly za sebou vedení politické.*“¹⁴¹ Manifest, jenž obsahoval zmínku o touhách národa po svobodě, o tom že tato svoboda musí být oznámena světu a že se Český svaz přestal zcela hodit k takovému poselství, udělal na poslance velký dojem. „*Někteří z nich, zcela zaujati prováděním taktiky, již upřímně pokládali za nezbytnou, snad poprvé postřehli, že se rozešli s cítěním těch, jež měli zastupovat. Nevěděli teď, čeho se mají bát více, zda hněvu vlády či hněvu národa.*“¹⁴² Ostatní, jako právě Bohumír Šmeral, se však díky tomu dostali do nezáviděníhodné situace. Šmeral si byl zajisté vědom, že jeho politika je v rozporu s veřejným míněním, nemohl ale přehodnotit situaci a být od teď opatrný a zdrženlivý, poněvadž smysl jeho politiky spočíval především v ostentativní loajálnosti.¹⁴³

V době kdy česká veřejnost nadšeně vítala Manifest českých spisovatelů, ozval se další, neméně odvážný hlas, jež pro změnu zase hájil Šmeralovu politiku. Byl jím hlas profesora Golla, který pohlížel na Manifest zcela z opačného úhlu pohledu. I Goll byl přesvědčen o českém historickém státním právu, ale vadila mu sporná kompetenční stránka. Domníval se, že poslanec, i když má mandát od voličů, měl by zůstat svobodný a nezávislý a přestože Manifest podepsalo mnoho jeho přátel a významných jmen, kategoricky odmítal jakýkoli „*národní inkviziční tribunál*“, když psal: „*To mi nesmí zavřít ústa. Není politiky na rozkaz!*“¹⁴⁴ Goll tím poprvé a ne naposledy projevil veřejně Šmeralovi podporu, což je oba ideově sblížilo.

¹⁴⁰ Tamtéž 88

¹⁴¹ BENEŠ, 1994, 60

¹⁴² PEROUTKA, 1998, 16

¹⁴³ GALANDAUER, 1986, 91

¹⁴⁴ KAZBUNDA, 2000, 108

Šmeral zůstával věrný svému konceptu „*boje o Rakousko*“ i nadále. Nedovolil, aby jeho přesvědčení podléhalo změnám na frontách, na náladách české veřejnosti, natož na smýšlení svých spolustraníků, kteří se radikalizovali. *Vycházel z linie IX. a XI. sjezdu, z přesvědčení, že vytvoření samostatného českého státu není reálné a pro český národ žádoucí a že cesta k vyřešení národnostních otázek ve střední Evropě je dohoda národů a přetvoření Rakouska v demokratickou federaci.*¹⁴⁵ I proto začalo přibývat osobních útoků na Šmerala.

Přestože rakouskou politiku dosud dělali všichni, měl po českém zvyku za kolektivní vinu trpět jedinec jako obětní beránek, v tomto případě Šmeral. Vedle veřejných vystoupení proti Českému svazu potažmo Šmeralovi, se také rychle šířily fámy, pomluvy a skandalizování, která sytila bulvární tisk. Veřejně se v souvislosti se Šmeralem mluvilo o kariérismu, národní zradě, ministerialismu a konfidentství a padaly dokonce návrhy na Šmeralovu fyzickou likvidaci.¹⁴⁶ Šmeral se však při jedné z konverzací s Tobolkou zmínil, že nehodlá v těchto věcech podnikat jakékoli kroky ke své obhajobě, jelikož by pokládal za nedůstojné, aby uváděl v diskusi něco, o čem by se veřejnost mohla domnívat, že činí k vlastní obhajobě, ať už by bylo veřejné mínění jakékoli.¹⁴⁷ Šmeral i v takové atmosféře zůstával klidný a spokojený. Na druhou stranu, nebylo divu. Jeho koncepce „*boje o Rakousko*“ přinášela ovoce. Protičeské oktroje padly, protičeská perzekuce se zmírnila, parlament zahájil své zasedání. Vrcholný cíl, ústavní přestavba, která by přeměnila Rakousko-Uhersko v demokratickou federaci, se za stávajících podmínek nezdála nedosažitelná.

Pozice radikálů však sílily nejen v české veřejnosti, ve vedení jednotlivých českých politických stran, ale i v řadách Českého svazu. „*Šmeralova koncepce, jež předpokládala, že Český svaz soustředí okolo sebe většinu poslanecké sněmovny a provede revizi ústavy v demokratickém, anticentralistickém federalistickém duchu a tak obrodí Rakousko-Uhersko, byla pro nacionalistické radikály nepřijatelná.*“¹⁴⁸ Proti revizi ústavy se také postavily výkonné výbory mladočeské, národně sociální, realistické, státoprávní a pokrokové. Svůj negativní postoj dala najevo i Maffie, domácí protivídeňský odboj založený Masarykem a Benešem, jehož členská základna se postupně rozrostla o řadu významných českých politiků.

¹⁴⁵ GALANDAUER, 1986, 97

¹⁴⁶ HOTMAR, 2005, 209

¹⁴⁷ *Národní archiv v Praze, fond Šmeral, inv. č. 18, sign. 136, 30. března 1917, str. 3*

¹⁴⁸ GALANDAUER, 1986, 115

Jejich argumenty proti současné revizi ústavy vycházely především z přesvědčení, že na říšské radě nelze českou otázku řešit s vládou a Němci, nýbrž je nutné vyčkat do konce války a poté vyřešit českou otázku na mírové konferenci.¹⁴⁹

Poválečnou mírovou konferenci předstihla v roce 1917 ještě socialistická konference ve Stockholmu svolaná sociální demokracií neutrálních národů z Holandska, Dánska a Švédska. V roce 1917 se nezdálo, že by měl válečný konflikt brzy ustát, naopak se více stupňoval a globalizoval díky vstupu Spojených států amerických do války na straně Dohody. Organizátoři konference se proto domnívali, že by měl být z podnětu sociální demokracie vytvořen tlak na vlády válčících států, aby byl uzavřen mír za každou cenu.

Tuto iniciativu nadšeně uvítalo zejména Rakousko-Uhersko a Německo. Císař Karel, jenž se marně pokoušel o záchranu Rakouské říše okamžitým ukončením války, viděl konferenci jako doplněk svého úsilí, který dává naději na udržení integrity monarchie. Domníval se, že by konference mohla prospět jeho válečným cílům a zaručit mu dosavadní územní zisky. Proto povolil delegátům Československé sociální demokracie, aby do Stockholmu vycestovali.¹⁵⁰ I když se v proudu bojů českého politického spektra názory vedení československé strany na stockholmskou konferenci i stanoviska, s nimiž na ní hodlali delegáti vystoupit, značně různily, zavládlo z myšlenky mírové konference nadšení. Hned 8. května otisklo Právo lidu úvodník, ve kterém Šmeral hledal řešení konfliktu prostřednictvím tzv. nárazníkových států. Ty mohly podle Šmerala vzniknout odštěpením od velkých státních celků tehdy, pokud by jedna strana vedla válku do absolutního konce. Ani toto řešení by však nebylo zcela optimální. Požadovat oddělení od poraženého a tudíž slabého státu, jenž by nemohl utiskovat, by podle Šmerala bylo zbytečné. Stejně by to bylo i u státu vítězného, zde zase kvůli jeho nabyté síle. Veškeré dobové požadavky na vytvoření malých národních států byly tedy pouhým hazardem. Nejpříhodnějším demokratickým řešením byla podle Šmerala společná mírová spolupráce, co nejširší uplatnění principu všestranné národnostní autonomie a závazek, že se „*Německo a Rakousko zřeknou anexí a rakouská vláda nebude klást překážky „ústavní přestavbě říše ve smyslu práv a potřeb všech národů.*“¹⁵¹

¹⁴⁹ Tamtéž 117

¹⁵⁰ PROKŠ, 1998, 62

¹⁵¹ KÁRNÍK, 1996, 135

Veřejným nepřítelem Stockholmské konference byl od samého začátku V. I. Lenin, jenž si nepřál okamžité nastolení míru, jelikož se domníval, že takový mír by byl mírem imperialistickým. Jeho požadavkem bylo, aby došlo k přeměně světové války v občanskou. Tím by celospolečenská krize vyvolaná světovou imperialistickou válkou byla proletariátem využita k protikapitalistické revoluci. Proto bolševici účast na Stockholmské konferenci odmítli. Obavy z konference projevila ale i radikalizovaná česká veřejnost. Domnívala se, že z trojice českých vyslanců Šmeral, Němec, Habrman, by zejména „*dr. B. Šmeral hájící zachování Rakouska-Uherska s Habsburky a potírající myšlenku zřízení samostatného státu*“¹⁵² mohl zeslabit pozici Masarykovy skupiny, která mezitím neúnavně přesvědčovala státy Dohody o plné podpoře jejich programu českou veřejností.¹⁵³ Obavy ze Šmeralovi přítomnosti na socialistické konferenci dokládá telegram spisovatele Aloise Jiráska a Jaroslava Kvapila Českému svazu, ve kterém „*české spisovatelstvo žádá, aby pan poslanec dr. B. Šmeral, prve než odjede na mezinárodní konferenci do Štokholmu, vzdal se místopředsednictví Českého svazu a v Štokholmě nevystupoval jakožto mluvčí české politiky a českého národa.*“¹⁵⁴ S reakcí opět přispěchal profesor Goll, jenž se Šmerala už jednou veřejně zastal. Šmeral si k tomu do deníku zapsal: „*Přišel do redakce Goll a prudce si stěžuje na opovržlivost Kvapilovu. Budťo rozhoduje o věcech politických Svaz nebo nějaká vedlejší vláda spisovatelů.*“¹⁵⁵

Paradoxem nakonec zůstává, že právě Bohumír Šmeral měl být podle Beneše tím, kdo dopomohl českým zahraničním reprezentantům v očích Dohody nalézt smýšlení českého národa,¹⁵⁶ i když na konferenci ve skutečnosti pouze tlumočil prohlášení Českého svazu z 30. května 1917 požadující vytvoření společného státu Čechů a Slováků v rámci federalizované habsburské monarchie.¹⁵⁷ Protokoly konference se bohužel nedochovaly, proto máme ze Šmeralova vystoupení na konferenci zprávu jen od přítomného Habrmana, který Šmeralův projev přetlumočil Benešovi. Podle Habrmana Šmeral pravil: „*Vycházím z předpokladu, že válka neskončí porážkou žádné z válčících stran; v nejhorším případě zůstane nerozhodnou. Proto také nedojde k utvoření nové Evropy. Jsem pevně přesvědčen, že rakouská říše*

¹⁵² HABRMAN, 1928, 154

¹⁵³ GALANDAUER, 1986, 120

¹⁵⁴ HABRMAN, 1928, 154

¹⁵⁵ *Národní archiv v Praze, fond Šmeral, inv. č. 18, sign. 138, 16. června 1917, str. 2*

¹⁵⁶ PEROUTKA, 1998, 247

¹⁵⁷ PROKŠ, 1991, 14

nepomine, že zůstane, a jsem proto toho názoru, že ve chvíli nebezpečí pro rakouský stát jest třeba, aby se alespoň část českého národa a jeho zástupců hlásila k tomuto státu, aby se po skončené válce národu za osvědčované nepřátelství nemstil, nýbrž aby se mu odměnil z vděčnosti za věrnost, projevenou mu v dobách zlých alespoň jeho menšinou. Není-li možno získati pro tuto politiku celý národ, považuji za svou povinnost sám s jednotlivci, třeba v nepatrné menšině, prováděti tuto politiku... Myslím, že tímto způsobem provádím politiku, která snad v československém národě není populární, jest však užitečná a jest záslužná.“¹⁵⁸

To, že byl Šmeralův projev upravený nacionálně smýšlejícím Habrmanem, svědčí například to, že je vysoce nepravděpodobné, aby Šmeral použil termínu „národ československý“, který ani nikde jinde nepoužil. Proti Habrmanově interpretaci Šmeralova projevu na konferenci ve Stockholmu se Šmeral ale nikdy neohradil.¹⁵⁹ Šmeral sice na konferenci otevřeně hájil svoje austrofilství, ale v jedné neveřejné schůzi přiznal, že 95 procent českého dělnictva a českého lidu stojí za Masarykem a ne za ním. Toto Šmeralovo doznání se Masaryk následně snažil s dobrým úmyslem šířit ve všech novinách.¹⁶⁰

1. července se Bohumír Šmeral vrací do Prahy ze Stockholmské socialistické konference, která dopadla pro socialisty snažící se o revitalizaci II. Internacionály fiaskem. Šmeralův příjezd se přesto odehrává ve znamení dalšího stupňování osobních útoků a štvavých kampaní vedených především pochybnými žurnalisty. Kampaň, kterou rozpoutali radikální nacionálové, překonala dokonce proslulé předválečné štvavnice proti Kramářovi, Masarykovi, Riegerovi a mnoha dalším.¹⁶¹ Znepřátelený Viktor Dyk Šmerala například nazval „politickým chytrákem bez ducha“, „socialistou bez smyslu sociálního“ a „Čechem bez češství“.¹⁶² Novinkou štvavé kampaně proti Šmeralovi rovněž bylo, že se útoky již nezaměřovaly pouze na Šmeralovu politiku nebo jeho osobu, ale mířili i na Šmeralovi sourozence a rodiče. Aby uklidnil protišmeralovskou hysterii, odmítl dokonce Šmeral nabídku ministerského křesla, kterou mu vyčetli i jeho spolustraníci. Jeho kolega Habrman vzpomíná, jak v rozhorlení reagoval, když za ním Šmeral s touto novinkou přišel: „*Kdybys to udělal, naplival bych ti do očí. Víš, co by to znamenalo pro dělnickou věc, pro socialismus a pro*

¹⁵⁸ GALANDAUER, 1986, 125

¹⁵⁹ Tamtéž 125

¹⁶⁰ MASARYK, 1925, 242

¹⁶¹ GALANDAUER, 1986, 133

¹⁶² HOTMAR, 2005, 210

českou věc a českou politiku.“¹⁶³ Pro Šmerala nicméně znamenalo zřeknout se ministerského křesla to samé, jako zřeknout se dvaceti haléřů, jelikož z politického neřkuli dělnického hlediska neviděl pádné důvody křeslo přijmout.¹⁶⁴

Jelikož celou štvavou kampaň řídil zejména tisk strany agrární a strany národně socialistické, „bylo nemožné, aby dohoda o spolupráci mezi sociálními demokraty a agrárníky, jež stála u zrodu Českého svazu, nadále fungovala.“¹⁶⁵ Bylo jasné, že se nejedná jenom o Šmerala ale o celou sociálně demokratickou stranu. „Hradní mír uzavřený v zájmu vytvoření jednotné české politické fronty se rozpadl.“¹⁶⁶

4.2 Bohumír Šmeral ztrácí vůdčí postavení v Československé sociálně demokratické straně dělnické

Protišmeralovská opozice po únorové revoluci nezahrnovala jen stranu národně socialistickou, agrární a radikalizovanou českou veřejnost, ale i odbojné skupiny uvnitř sociální demokracie. Hájek a Mejdrová rozlišují z hlediska vztahu k národnímu odboji a k mezinárodnímu socialistickému hnutí tři hlavní směry, které se od léta 1917 v rámci strany ustálily:

- 1) Radikálně národní opozice usilující o sloučení s národními sociály a požadující začlenění Československé sociálně demokratické strany dělnické do celonárodní fronty českého nacionalismu. Tento směr ve straně postupně gradoval. Nelibost radikálně národní opozice se Šmeralovou politikou lze sice zaznamenat již po vypuknutí války, do jara 1917 ale nepřerostla v organizované opoziční vystoupení. Její hlavní základnou se stala plzeňská krajská organizace v čele s Gustavem Habrmanem a Luděkem Pikou.
- 2) Radikálně socialistická opozice vedená Františkem Modráčkem, jež viděla hlavní cíl v jednotném postupu sociálních demokratů uvnitř habsburské

¹⁶³ HABRMAN, 1928, 143

¹⁶⁴ Národní archiv v Praze, fond Šmeral, inv. č. 18, sign. 138, 31. července 1917, str. 9

¹⁶⁵ GALANDAUER, 1985, 135

¹⁶⁶ Tamtéž 135

monarchie. Tento směr reprezentovaný centralisty sympatizoval s zimmerwaldským hnutím¹⁶⁷ a s protiválečnou opozicí v rakousko-německé straně. Zatímco radikální národní opozice sledovala především jen politicko-praktický cíl – odstranit Bohumíra Šmerala a vstoupit do fronty českého nacionalismu, bral tento směr přímo v pochybnost ideová východiska sociálně demokratické politiky.

- 3) Bohumír Šmeral, který se pokoušel vytvořit platformu odpovídající jak zájmům boje za národní osvobození, tak za sociální pokrok. Snažil se respektovat jak nutnost existence české národní fronty, tak „rakouskou internacionálu“.¹⁶⁸

Podle Galandauera lze rozlišit ještě další skupinky opozičníků. Například skupinu okolo Rudolfa Bechyně, blízkého Šmeralova přítele, který redigoval prostějovský stranický list Hlas lidu. Bechyně se na sklonku léta 1917 obrátil na Šmerala s dopisem, ve kterém ho žádal, aby odstoupil z vedoucích funkcí ve straně.¹⁶⁹

*„Odstup! Nevzdoruj všem, je to nevyrovnaný boj! Kéž bys mne poslechl, když jsem při své poslední návštěvě prosil, abys předsedal. Prosím Tě, podrob se, odstup z vůdčího místa v národě i ve straně.“*¹⁷⁰

Situace ve straně byla pro Šmerala neudržitelná. Dosavadní oportunistický duch vystřídaly nacionalistické elementy. Ve dnech 28. a 29. září 1917, na zasedání výkonného výboru strany složil Šmeral dobrovolně funkci předsedy výkonného výboru, předsedy poslaneckého klubu a šéfredaktora Práva lidu.¹⁷¹ Rezoluce XI. sjezdu strany, která chtěla řešit českou národnostní otázku jedině na půdě Rakouska, byla zrušena. Od tohoto okamžiku přebrali kormidlo strany představitelé nacionalistické opozice a neprodleně započali cestu odpoutávání se od politiky „boje o Rakousko“. Do popředí se dostal spolupracovník Maffie Gustav Habrman velmi přístupný zahraničnímu odboji, s jehož činiteli měl tu čest se osobně

¹⁶⁷ **Zimmer-walské hnutí** – reprezentace socialistických odpůrců války, která se ustanovila jako Mezinárodní socialistická komise (MSK) pro udržování kontaktů a pro organizaci práce. Svůj název odvodilo hnutí od švýcarské vesnice Zimmerwald, kde ustanovili v roce 1915 svůj manifest. HÁJEK, Miloš, MEJDROVÁ, Hana. Vznik Třetí internacionály, Praha: Nakladatelství Karolinum, 2000. 491 s. ISBN 80-7184-884-0

¹⁶⁸ HÁJEK, MEJDROVÁ, 2000, 197

¹⁶⁹ GALANDAUER, 1986, 139

¹⁷⁰ HOTMAR, 2005, 210

¹⁷¹ Tamtéž 210

potkat na Socialistické konferenci ve Stockholmu.¹⁷² Ze stínu vystoupil také Vlastimil Tusar, jenž měl jako mladá krev nahradit odstupujícího pokořeného velikána. Se Šmeralem se přestalo definitivně počítat. „*Jeden z nejpovolanějších politiků je odsouzen pouze z dálky přihlížet.*“¹⁷³

I přes ztrátu veškerých vedoucích funkcí v Českém svazu a v sociální demokracii Šmeral nejenže nezměnil své názory, ale ani si je nenechával pro sebe. Častěji než kdy jindy vystupoval jako řadový poslanec na schůzích, na kterých vytrvale deklaroval své stanovisko k řešení české národnostní otázky. Tusar se nezdřáhal ho jednou charakterizovat: „*Do všeho, jakmile se rozhodl, šel jako slon a nedovedl se již obrátit.*“¹⁷⁴ Velký vliv však už na politické scéně Šmeral neměl a až do ledna 1918 byl odstaven na druhou kolej.

Lehké Šmeralovo politické oživení přinesla Velká říjnová revoluce. Tu Šmeral obhajoval jako nový „věk dělnického hnutí“. Byl sice poněkud zklamán, že proletářská revoluce vypukla v Rusku a nikoli v Německu, v němž vždy spatřoval historickou úlohu, přesto ji však přijal jako jeden z prvních s neskryvanou radostí. Oproti Šmeralovi zaujali nenávistné stanovisko k nové sovětské moci radikální socialisté v čele s Modráčkem.

Výbuch Říjnové revoluce vlil Šmeralovi čerstvou krev do žil. Zřetelně se stavil proti nacionalistické politice vedoucích funkcionářů strany. Svou nevraživost vůči nacionalismu veřejně demonstroval tím, že jako jediný ze všech poslanců v lednu roku 1918 nepodepsal Tříkrálovou deklaraci, která jednoznačně požadovala vytvoření zcela samostatného československého státu. Šmeral měl odvahu jít proti všem. Tobolka si k tomu v deníku poznamenal: „*Bojuje vlastně jen za čest svého praporu. Nevyhraje.*“¹⁷⁵ Vlastimil Tusar, jenž ještě do nedávna sdílel Šmeralovu politiku a byl tudíž rovněž vláčen v bulvárním tisku a veřejně napadán, byl nyní dokonce vybrán, aby text deklarace přečetl. „*Tak rychle mu byla zapomenuta jeho „šmeralovská minulost“, když spěšně zabočil na koleje „všenárodního“ radikálního nacionalismu.*“¹⁷⁶

¹⁷² KAZBUNDA, 2000, 122

¹⁷³ HOTMAR, 2005, 211

¹⁷⁴ PEROUTKA, 1998, 248

¹⁷⁵ TOBOLKA, 2008, 490

¹⁷⁶ GALANDAUER, 1986, 155

Odepisovaný Šmeral však slavil triumf pouhé dva týdny po vydání Tříkrálové deklarace. Na konferenci okresních a krajských důvěrníků v Praze bylo odmítnuto sloučení s národními socialisty, což byl požadavek nacionalistické opozice, zejména radikálních socialistů v čele s Modráčkem. Naprostá porážka nacionalistického křídla znamenala pro Šmerala návrat na politickou scénu.¹⁷⁷

4.3 Zakládání socialistické rady

V roce 1917 byl Bohumír Šmeral smeten vlnou radikálního nacionalismu. Jeho taktika „*boje o Rakousko*“ v prvních letech války národu neuškodila, možná ho i uchránila od krutějších perzekucí. Nyní však česká politická reprezentace usoudila, že Šmeral vykonal svou povinnost a že je nezbytné ho z čela odstranit. Šmeral se ukázal v této situaci jako zarytec. Až do jara 1918 se neúčastnil žádného národního podniku. Zahořklý a ideově osamocený neodpouštěl si jízlivé poznámky na adresy svých kolegů, kteří ho zvali na schůze: „*Řekl jsem, že přijedu... mám ošumělé šaty, poněvadž jako „zaprodanec národa“ nemám kromě diet žádné příjmy a při svém postavení mám takové vydání, že z diet si nové šaty koupit nemohu.*“¹⁷⁸ Švehla, který dříve souhlasil s politikou oportunistu, ale vstup Ameriky do války byl pro něj znamením, že je načase se přeorientovat, Šmerala přemlouval, aby rovněž přešel na druhou stranu. Šmeral však na všechny výzvy tvrdošíjně odpovídal: „*Se mnou je to těžké, Nemohu, neboť vím, že moje politika je správná.*“¹⁷⁹

Jediné slíbil: pakliže se ukáže, že jeho taktika nebyla správná, nebude činit žádných potíží. Bude mu prý primárně stačit, že zachránil sociální demokracii před zničením. K tomu prohlásil: „*Jestliže věci dopadnou jinak, než já předpokládám, odjedu na dvě, na tři léta za hranice a odtamtud budu psát do „Práva lidu“ články o zahraniční politice a o socialistickém hnutí.*“¹⁸⁰ Slíbil nejen osobní zdrženlivost, nýbrž i zdrženlivost třídní. Svému slibu Šmeral dlouho nedostál. V září 1918 spoluzakládá Socialistickou radu, která má dělnictvu zajistit podíl na rozhodnutích, jež povedou kde vzniku samostatného Československa.

¹⁷⁷ Tamtéž 156

¹⁷⁸ Národní archiv v Praze, fond Šmeral, inv. č. 18, sign. 138, 4. srpna 1917, str. 9

¹⁷⁹ PEROUTKA, 1998, 250

¹⁸⁰ Tamtéž 250

Šmeral pravděpodobně přehodnotil politiku po konferenci okresních a krajských důvěrníků, na kterém slavil úspěch, když porazil nacionalistické křídlo. Odmítal sice sloučení sociální demokracie s národními socialisty, přestože v obou stranách převládaly názory sloučit obě strany, byl však pro společný postup obou stran na protiburžoazním základě.

Socialisté nechtěli dopustit, aby byla socialistická myšlenka potlačena ve všennárodním ovzduší Národního výboru. „*Národní svornost, usuzovali socialisté, nemá být prostředkem k oslabení nebo k zakrytí socialistických ideálů...*“¹⁸¹ Nepochybně zde také působil vliv ruské revoluce, který podněcoval socialistické vědomí ve všech zemích. Jako alternativa sloučení se proto objevila myšlenka vytvoření Socialistické rady, v níž si podali ruce Československá sociálně demokratická strana dělnická a Česká strana socialistická.¹⁸² Rada byla ustanovena 6. září 1918. Za Československou stranu byli jejími členy delegováni: A. Němec, G. Habrman, F. Soukup, J. Stivín, F. Tomášek a B. Šmeral. Konečným cílem Socialistické rady bylo označeno sjednocení všeho socialistického proletariátu českého a zajištění toho, aby dělnická třída měla v budoucím samostatném českém státě i v Internacionále odpovídající mocenské postavení.¹⁸³

Socialistická rada, v níž si podali ruce odvěcí nepřátelé, byla nikoliv zcela jiná fronta, nýbrž skupina v jedné frontě. Socialističtí vůdcové byli tedy jednak v Národním výboru, jednak v socialistické radě.¹⁸⁴

Prvním a nejvýraznějším plodem socialistické spolupráce byla akce 14. října. Mínění o akci 14. října se rozcházela dle toho, patřil-li člověk do tábora občanského nebo socialistického. Kritikové prvního druhu měli o 14. říjnu negativní mínění. Pokládali jej za nepromyšlenou frašku. Vykladači z druhého tábora zase přikládali 14. říjnu stejnou váhu jako 28. říjnu. Josef Svatopluk Machar o 14. říjnu prohlásil: „*sotva se už podaří vědět, co ten den byl zač.*“¹⁸⁵

Faktem je, že 14. října akční výbor Socialistické rady, ve které byl Šmeral členem, vyhlásil generální stávkou protestující proti vývozu potravin z českých zemí. V svolání

¹⁸¹ Tamtéž 24

¹⁸² Politické programy Československé a Československé sociálně demokratické strany dělnické, 1999, 124

¹⁸³ Tamtéž 125

¹⁸⁴ PEROUTKA, 1998, 25

¹⁸⁵ Tamtéž 25

sepsaném během demonstrací nazvaném *Proklamace všeho pracujícího lidu v národě Československém* se však dožadoval kromě okamžitého ukončení veškerého vývozu, vyhlášení Československé republiky ve jménu svrchovanosti pracujícího socialistického lidu, který má v národě většinu. V proklamaci stálo: „*Doba se naplnila. Shodili jsme již okovy poddaných rabů. Povstali jsme k samostatnosti. Z nezlomné vůle vlastní a ze sankce všeho demokratického světa prohlašujeme, že stojíme tu dnes jako vykonavatelé nové státní svrchovanosti... Kdo se této vůli pracujícího lidu vzepře, bude pracujícímu lidu také zodpovídat.*“¹⁸⁶ Národní výbor nato v panice zmobilizoval svoje síly v sociální demokracii a u národních socialistů, aby akci okamžitě zatrhl. To se nakonec podařilo napůl, protože na některých místech demonstrace nabýly takových rozměrů, že došlo ke střetům se státní mocí a v Praze byl dokonce na pár místech provolán „socialistický stát“.¹⁸⁷ Ať již bylo za touto akcí cokoli, byl to vůbec první vnitropolitický projev pro republiku a jednoznačný útok proti finanční, průmyslové a agrární kapitalistické politice Rašína a Švehly.¹⁸⁸ Mezi socialisty panovala v tu chvíli silná předpojatost vůči Rašínovi a Národnímu výboru.¹⁸⁹ Provolání však rozhodně nebylo společným dílem Socialistické rady, jelikož většina členů jako například Habrman s ním byla seznámena, až když bylo rozesláno. Za celou akci stáli především Bechyně, Stivín, Soukup a Šmeral, jenž se začínal vlivem událostí v Rusku přeorientovávat.¹⁹⁰ Soukup přiznal, že doslov manifestu byl jeho prací, ale že slova o zakládání republiky byla usnesena zvlášť a že nikdo nemá ani tušení, kdo byl v této věci nejradikálnější. „*Když mu na to Rašín řekl, že Šmeral, neřekl ne.*“¹⁹¹ Touto nečekanou akcí tak Šmeral proti sobě rozpoutal novou vlnu rozhořčení. Poražený Šmeral se proto po 14. říjnu opět stáhl do politického ústraní.

¹⁸⁶ Politické programy Československé a Československé sociálně demokratické strany dělnické, 1999, 126

¹⁸⁷ HOTMAR, 2005, 211

¹⁸⁸ TOBOLKA, 2008, 516

¹⁸⁹ KLIMEK, 1998, 84

¹⁹⁰ HABRMAN, 1928, 239

¹⁹¹ KLIMEK, 1998, 84

Závěr

Jak a kde prožíval Šmeral poslední říjnové dny roku 1918, jež byly svědkem likvidace rakouského mocnářství v českých zemích a zrodu československého státu, není jasné. Národní výbor, který se připravoval postupně převzít státní moc, byl v té době vůči Šmeralovi otevřeně nepřátelský. Odsunutý mimo aktivní politický proud se Šmeral pravděpodobně vůbec nerozmýšlel prosazovat svoji účast v historických událostech zásadně transformující situaci českého národa. Rozpad Rakouska-Uherska byl pro něj osobní tragédií, a proto se raději držel v ústraní. Sklíčený nejen tím, že jeho víra byla vyvrácena, ale i tím jak s ním bylo zacházeno. Hrdost Šmeralovi nedovolovala, aby se za současné situace politicky zachraňoval. Nechal se raději vydat ulici na pospas, než aby se snížil nyní pronášet na každém rohu vlastenecké projevy.

*„Šmeralova hrdá politická zdrženlivost však neznamenal, že by ztratil zájem o další vývoj dělnického hnutí.“*¹⁹² Bezprostředně po válce Šmeral jednak léčil svoje jizvy na duši z příkoří, které mu činili ti, jenž v dobré víře ochraňoval svoji politikou, ale snažil se také nalézt novou ideovou a politickou orientaci. Svoji pozornost soustředil především na Německo a Rusko. Do Ruska pár let po vzniku Československa dokonce vycestoval dychtivý stopovat všední skutečnosti a praxi sovětské moci. Setkal se několikrát s Leninem a své nevšední zážitky sepsal ve své knize *„Pravda o sovětském Rusku“* (1920). Realitou Sovětského Ruska byl Šmeral doslova ohromen. Po svém návratu do Československa prohlašoval: *„Přicházím z jiného světa, přicházím jako jiný člověk. Co se děje v Rusku je ohromné, závratné, statečné, rozumné, nevyhnutelné, nepřemožitelné. Novarum rerum nobis nascitur ordo. Nových věcí rodí se nám rád!“*¹⁹³ V Československu začíná po jeho příjezdu období uplatňování levicové orientace a prosazování jednadvaceti podmínek Komunistické internacionály, které v roce 1921 vyvrcholí vznikem největší komunistické strany v západní Evropě se Šmeralem v čele.

Přerod Šmerala austromarxisty ve Šmerala komunistu je zcela v kontinuitě. Spojené státy evropské byly základem jeho teorie a *„neusiluje také komunismus svým způsobem o*

¹⁹² GALANDAUER, 1986, 201

¹⁹³ HOTMAR, 2005, 213

spojené státy evropské?“¹⁹⁴ Přitažlivost spojených evropských států mu pravděpodobně ulehčila vnitřní přerod ke komunismu. Byl to most mezi jeho minulostí a přítomností.¹⁹⁵

Šmeral nikdy nedokázal dlouho stát v pozadí dělnického hnutí. Vždy se zdržoval v popředí nebo přímo v jeho čele. Celý život upřímně věřil v socialistická a marxistická díla, která četl a tím byl jedinečný. Jeho celoživotní postoj socialisty vycházel nikoli z třídního původu, ale z hlubokého studia a vědění. „*Nejen z citu pro sociální spravedlnost, ale i ze znalostí, jak k tomu ideálu dospět.*“¹⁹⁶ Na prvním místě Šmeral vždy sloužil socialismu, sloužil však také věrně svému milovanému národu, za což se mu nedostalo patřičného uznání. Nikdy nepatřil k těm, kteří vyhledávali světla ramp, slávu či potlesk. „*Ačkoli stál tolikrát v čele významných hnutí a stran, vždy se držel ve stínu druhých, věrný skutečné, nikoli falešné skromnosti, ale i přesvědčení, že stačí být řadovým bojovníkem, jemuž je ctí obyčejná práce pro myšlenku, v níž uvěřil.*“¹⁹⁷

Z osobního hlediska nevidím důvod Šmerala osočovat z oportunistu, jak činila celonárodní „protišmeralovská“ kampaň. Šmeral sice politiku oportunistu s Českým svazem dělal, dělal ji však ze svého austromarxistického přesvědčení a v dobré víře ulehčit už tak tvrdě perzekuovanému českému národu. Svým způsobem naopak Šmeral oportunistem pohrdal, když byl svědkem, jak ho všichni „věrní“ spolupracovníci opouští a převlékají kabáty jen díky vidině osobního prospěchu. Peroutka právě tyto převlékače kabátů označuje za oportunisty.¹⁹⁸ Patrně také kvůli nim se Šmeral zdráhal připustit svoji mýlku. Šmeral nebyl oportunista. Byl především věrný svému programu. Programu, který Galandauer příznačně nazývá „boj o Rakousko“.

¹⁹⁴ PEROUTKA, 1998, 245

¹⁹⁵ Tamtéž 245

¹⁹⁶ HOTMAR, 2005, 200

¹⁹⁷ HOTMAR, 2005, 197

¹⁹⁸ PEROUTKA, 1998, 247

Použité prameny a literatura

Archivy:

1. Národní archiv Praha (Šmeral, signatura 133/2, 134, 136, 138)

Tištěné prameny:

1. BENEŠ Edvard. *Světová válka a naše revoluce. Výbor z díla*. Praha: Společnost Edvarda Beneše, 1994. 118 s.
2. FRANĚK Otakar. *Bohumír Šmeral, 1880-1941: vzpomínky, dokumenty, korespondence, fotografie*. Brno: Blok, 1973. 139 s.
3. GALANDAUER Jan. *Vznik Československa 1918: Dokumenty československé zahraniční politiky*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1994. 439 s. ISBN 80-85864-07-X.
4. HABRMAN Gustav. *Mé vzpomínky z války: črty a obrázky o událostech a zápasech za svobodu a samostatnost*. Praha: Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství, 1928. 281 s.
5. MASARYK Tomáš Garrigue. *Světová revoluce za války a ve válce*. 1925. 650 s.
6. *Politické programy Československé a Československé sociálně demokratické strany dělnické 1878-1948*. Ed. PROKŠ Petr. Praha: Historický ústav AV ČR, 1999. 283 s. ISBN 80-85268-88-4.
7. TOBOLKA Zdeněk, KUČERA Martin. *Můj deník z první světové války*. Praha: Karolinum, 2008. 557 s. ISBN 978-80-246-1283-6.
8. ŠMERAL Bohumír. *Historické práce 1908 – 1940*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1961. 506 s.
9. ŠMERAL Bohumír. *Kdo jsou a co chtějí sociální demokraté*. Praha: Nakladatelství Československé sociálně demokratické strany dělnické, 1906.

Literatura:

1. DISMAN Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. Praha: Karolinum, 2002, 374 s. ISBN: 80-7184-141-2
2. ENGOVÁ Helena, JEŽEK Jaroslav. *Bohumír Šmeral*. Praha: Knihovna ústavu marxismu-leninismu ÚV KSČ, 1970. 494 s.
3. GALANDAUER Jan. *Bohumír Šmeral*. Praha: Horizont, 1978. 149 s.
4. GALANDAUER Jan. *Bohumír Šmeral*. Brno: Blok, 1979. 163 s.
5. GALANDAUER Jan. *Bohumír Šmeral 1914 -1941*. Praha: Svoboda, 1986. 513 s.
6. HÁJEK Miloš, MEJDROVÁ Hana. *Vznik Třetí internacionály*. Praha: Karolinum, 2000. 491 s. ISBN 80-7184-884-0
7. HOTMAR Josef. *Zrození republiky 1914 – 1918*. Brno: Stilus, 2005. 423 s. ISBN 80-903550-4-8
8. JANÁK Jan, HLEDÍKOVÁ Zdeňka. *Dějiny správy českých zemí do roku 1945*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989. 519 s. ISBN 80-04-21189-5
9. KÁRNÍK Zdeněk. *Habsburk, Masaryk či Šmeral. Socialisté na rozcestí*. Praha: Karolinum, 1996. 554 s. ISBN 80-7184-128-5
10. KAZBUNDA Karel, KUČERA Martin. *Stolice dějin na české univerzitě v Praze. Díl IV. Jaroslav Goll a Josef Pekař ve víru války světové*. Praha: Karolinum, 2000. 220 s. ISBN 80-7184-992-8
11. PEROUTKA Ferdinand. *Budování státu 1918 – 1923*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. 444 s. ISBN 80-7106-313-4
12. PETRUSEK Miloslav. *Velký sociologický slovník 2, P – Ž*. Praha: Karolinum, 1996.
13. PROKŠ Petr. *Vznik samostatného Československa 1918*, Praha: Fortuna, 1991. 28 s. ISBN 80-85298-42-2

14. PROKŠ Petr. *Politikové a vznik republiky: 1914 – 1918*. Jihlava: Prospektrum, 1998, 238 s. ISBN 80-7175-078-6
15. ŠEDIVÝ Ivan. *Češi, české země a Velká válka 1914-1918*. Praha: Lidové noviny, 2014, 493 s. ISBN 978-80-7422-302-0
16. ŠOLLE Zdeněk. *Dělnické hnutí v českých zemích koncem minulého století (1887-1897)*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1951. 323 s.

Články a studie:

1. VÁVRA Jan. *Československá sociální demokracie a pátá volební kurie (1896-1897)*. AUC: Philosophica et Historica 3/1982. Studia Historica XXV. 94 s.

Přílohy



1. B. Šmeral v letech první světové války (Foto: AÚML, ÚV KSČ).



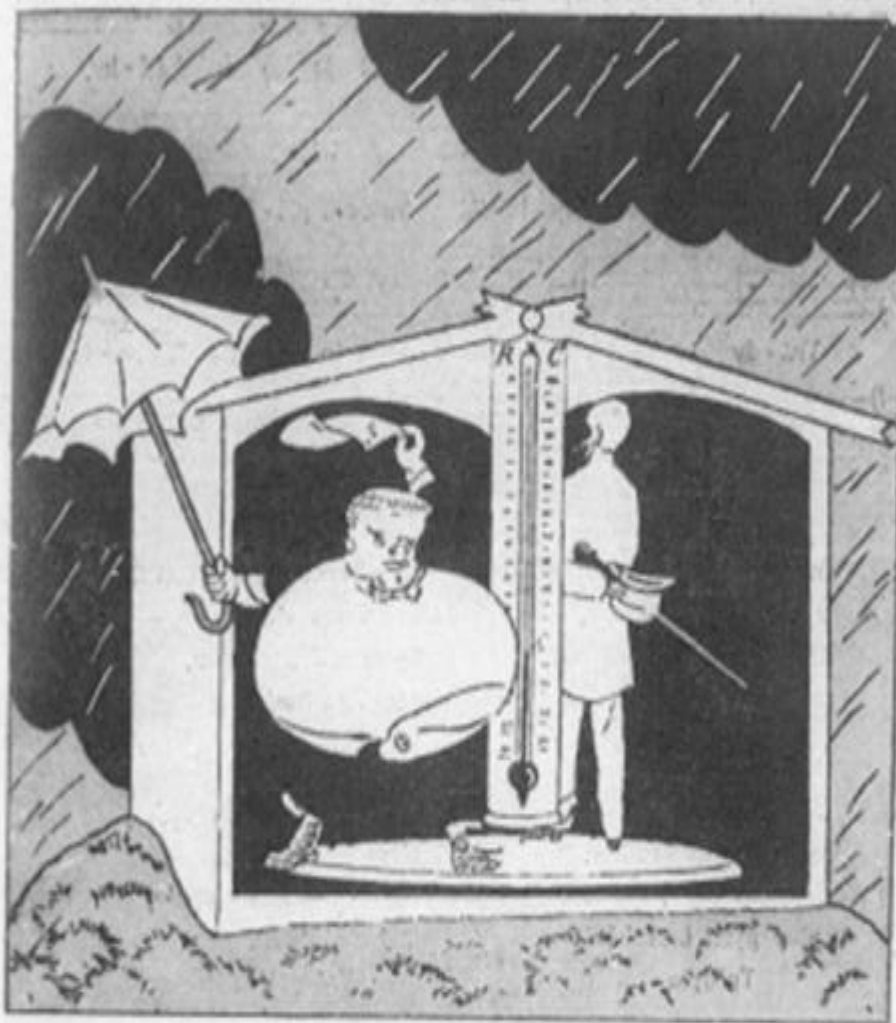
2. Rodný domek Bohumíra Šmerala v Třebíči.



3. B. Šmeral, A. Němec, G. Habrman ve Stockholmu v červnu 1917 (Foto: AÚML, ÚV KSČ).

L E T Á K 20.

ŠMERAL VYLEZ!



Předpověď počasí: Obloha zatažena, k srážkám a boufkám náchylna.

S KARIKATUROU ZDEŇKA KRATOCHVÍLA. CENA 50 HAL.

4. B. Šmeral byl častým terčem pomlouvačných útoků buržoazní publicistiky, Plakát oznamující Šmeralovu přednášku v září 1932.

Ročník 1. Číslo 2.
 V Praze
 7. února 1927.
 Vychází každý pondělí a 5.
 úterý.
 Redakce a administrace:
 Panský 3, Ústředí č. 20.
 (Panský újezd)
 Praha II., Malá Strana č. 15.
 (Panský újezd)
 Telefon: 1102, 1103, 1104.
 Příjmy
 a distribuce se dělí mezi
 redakci a vydávatele.
 Číslo 11. 1927. 11. 1927.
 11. 1927. 11. 1927.

Pondělní List

60 H 60 H

NEZÁVISLÝ ČASOPIS



Dr. Bohumil Šmeral.
 V tomto čísle je uvedený životní
 příběh Dr. Bohumila Šmerala, který se
 stal jedním z nejznámějších
 politiků naší doby.



**Hlasovací soutěž o opakování zápasu
 Sparta-Viktoria dnešním číslem
 zahájena.**

V tomto čísle Práha Pondělního listu hraje Sparta
 domácí 2:2 Viktoria Žitava převedla v Praze utkání a
 vítězství bylo zaslouženo. V prvním poločasě Sparta
 4:0. 2. poločas: 5:1. Návrat: 5:1. Sparta vítězství 5:1.

Úprava amerických reparačních nároků vůči Německu.

V Praze 7. února. V úvodu
 dnešního čísla Práha Pondělního listu
 je uveden životní příběh
 amerického reparačního nároku
 vůči Německu. V úvodu
 článku je uveden životní
 příběh amerického reparačního
 nároku vůči Německu. V úvodu
 článku je uveden životní
 příběh amerického reparačního
 nároku vůči Německu.

**Letecká služba Sevilla-
 Argentina.**

V Madridu 7. února. Práha
 Pondělního listu je uveden
 životní příběh letecké
 služby Sevilla-Argentina.
 V úvodu článku je uveden
 životní příběh letecké
 služby Sevilla-Argentina.

5. Šmeral byl častým terčem pomlouvačných útoků buržoazní publicistiky.

PROKLAMACE VŠEHO PRACUJÍCÍHO LIDU V NÁRODĚ ČESKOSLOVENSKÉM

Jsme za jedno s usnesením Socialistické rady československé.

Statistice pracujícího lidu českého ve všech českých krajích vznášíme dnes nejslavnější protest proti vývozu potravin a uhlí, proti pustošení našich zemí, proti vraždě národu!

Čtyři strašná léta utrpení jsou dovršena. Bezpočetné hroby našich nejdražších, pracující lid obrácený v kostry a němé hrůzy v našich rodinách ženou nás k obraně. Domluvíme s těmi, kdož nám byli diktováni cizí vládní mocí a bylo by ponižením pro národ jednatí ještě dále s činiteli národu nezodpovědnými, kteří jedna ruka nám ustavičně slibovala a druhá nás ustavičně loupiła.

Doba se naplnila. Shodli jsme již okovy poddaných rabů. Povstali jsme k samostatnosti. Z nezlomné vůle vlastní a za sankce všeho demokratického světa prohlásíme, že stojíme tu dnes jako vykonavatelé nové státní svrchovanosti, jako občané svobodné republiky československé.

Prohlašujeme, že každý pokus o vývoz a plení našich zemí jest stejnou loupeží a stejným zločinem proti svrchovanému státu našemu jako bylo přepadení Belgie na počátku války.

Každý tento krok počene všechny masy českého pracujícího lidu k nejzoufalejší obraně. V této společné obraně proti hladu a smrti budou s námi za jedno masy pracujícího lidu německého.

Kdo se této vůli pracujícího lidu vzepře, bude pracujícímu lidu také zodpovídat. Každé nové násilí proti nám bude novou obžalobou naší před tribunálem mezinárodním. Právo na život a právo na svobodu nám dnes nikdo více nevezme. Věc naše jest věcí celého světa. Věc ta již slavně zvítězila, a běda těm, kdož by se odvážili zdržovatí vzříšený národ na slavném pochodu k nové budoucnosti!

6. Proklamace všeho pracujícího lidu v národě Československém

Akční výbor Socialistické rady československé.

Důvěrný oběžník č. 2.

Pro pondělní všeobecnou stávku a projev vydáváme Vám tyto pokyny:

Dělníci a všechno ostatní občanstvo, které se projevu účastní, nechť se sejdou na obvyklých shromaždištích. Odtud nechť zástupy táhnou do středu města, před radnici, na náměstí nebo podobné místo v městě pro takovéto účely obvyklé. Počátek projevu nechť stanoven je tak, aby na tomto místě shromáždění byli účastníci v 10 hodin dopoledne.

Nyní nechť jest na tomto místě beze všech formalit tábor lidu. Řečníci nechť mluví ve smyslu proklamace, která Vám byla zaslána. Na konec buď proklamace tato navržena k přijetí jako resoluce.

V řečech nechť položí řečníci obou socialistických stran důraz na tyto myšlenky:

1. Protest proti vývozu. Nechť uvedou, že nyní, když vláda počítá s naší samostatností, vyváží odtud v ohromných rozměrech jako by odvážela kořist při vyklizování země obsazené. Jest úřední nařízení, že země má být každý den vyváženo 50 vagonů mouky, že odtud má být odvážen vozový park železnic, vyvezeno co nejvíc daleko uhlí a nedovážena sůl. Cíl je, aby pro případ důležitých politických změn byl zde uměle vytvořen stav hladu a zoufalých nepokojů, boje všech proti všem. — Ostatní jako v resoluci.

2. Nechť jménem svrchovanosti pracujícího, socialistického lidu, který má většinu v národě, vyhlásí řečník státní naši neodvlastlost a sice přímo jakožto samostatné české republiky. Při tom velmi budiž zdůrazněno naprosté provedení zásad demokracie v našem státu a řešení důležitých problémů socialistických. Tato část řeči nechť má ne sice přímo vyslovené, ale přece úplně zřetelné tony proti těm příslušníkům buržoasie, kteří by se domnívali, že budou moci do státu přenést neztenčené své výsady politické a majetkové. Zejména beze všech kompromisů jakožto základní buď zdůrazněna zásada všeobecného,

rovného, tajného, poměrného práva hlasování pro muže i ženy do obcí.

3. Proslov nechť vrcholí v tom, že toto jest počátek velké, soustavné akce Socialistické rady a výzvou, aby proletariát všude byl připraven a vydaných pokynů poslechl.

Pondělní manifestace nechť neděje se jako dříve v průvodech vojensky seřaděných, ale není v zájmu věci, aby už tentokrát snad došlo k násilnostem.

Zejména jest naprosto nezbytné, aby nikde nedošlo k násilnostem proti židovským. Tomu jest nutno v zájmu věci zabrániti za každou cenu.

Pro tentokrát jest rozhodnuto nastoupiti v úterý zase práci. Jedná se o zkoušku pohotovosti našich řad a sice tentokrát o zkoušku pohotovosti v pravém slova smyslu bojové. Poněvadž v některých továrnách jest nedostatek materiálu nebo také počítá se s tím, že rozdělané válečné objednávky nebude už potřeba dodělat, není vyloučeno, že někteří zaměstnavatelé sami by mohli působiti k tomu, aby zastavení práce bylo prodlouženo. Na to nechť dělnictvo nevchází a v úterý do práce všude jdi.

Jen v jednom případě mohlo by se ukázat nutným stávku prodloužiti: Kdyby se do pondělka stalo něco podstatně důležitého: buď v událostech zahraničních nebo vnitropolitických. O tom byste byli vyrozuměni zvláštním poslem, který by byl v pondělí k Vám vyslán.

Vezměte na vědomí, že k pondělnímu projevu byly vydány ve velikém množství dvoji německé letáky k německému proletariátu, jednak v severních Čechách, jednak ve Vídni. Pro informaci Vám obsah těchto letáků přikládáme. Seznáte z nich stejně jako z těchto přípisů, že celá tato akce neděje se anonymně, nýbrž ve vědomí všech důsledků zcela otevřeně a v plném světle veřejnosti.

Z uložení Socialistické rady akční výbor:

R. Bechyně. E. Franke. J. Stívín. J. Stříbrný.
B. Šmeral. L. Štychová.

Seznam vyobrazení

1. B. Šmeral v letech první světové války (Foto AÚML, ÚV KSČ). Foto: GALANDAUER Jan, *Bohumír Šmeral*. Praha: Svoboda, 1986. 513 s.
2. Rodný domek Bohumíra Šmerala v Třebíči. Foto: Foto: GALANDAUER Jan, *Bohumír Šmeral*. Brno: Blok, 1979. 163 s.
3. B. Šmeral, A. Němec, G. Habrman ve Stockholmu v červnu 1917 (Foto AÚML, ÚV KSČ). Foto: GALANDAUER Jan, *Bohumír Šmeral*. Praha: Svoboda, 1986. 513 s.
4. B. Šmeral byl častým terčem pomlouvačných útoků buržoazní publicistiky - Plakát oznamující Šmeralovu přednášku v září 1932. Foto: GALANDAUER Jan, *Bohumír Šmeral*. Praha: Svoboda, 1986. 513 s.
5. B. Šmeral byl častým terčem pomlouvačných útoků buržoazní publicistiky. Foto: GALANDAUER Jan, *Bohumír Šmeral*. Praha: Svoboda, 1986. 513 s.
6. *Národní archiv v Praze, fond Šmeral, inv. 18, sign. 142, str. 1*
7. *Národní archiv v Praze, fond Šmeral, inv. 18, sign. 142, str. 2*